

Makale Gönderim Tarihi: 18.05.2019

Makale Kabul Tarihi: 30.07.2019

ŞA'IR Ê NIVÎSKAR XEMKÛRÊ XURSÎ: JÎYAN, BERHEM Ê KESAYETÎYA WÎ YA EDEBÎ

M.Zahir Ertekin¹

Nurettin Ertekin²

KURTE

Edîbên nenas û berhemên wan, di edebîyata kurdî da qadeke serbixwe ye. Lewra lêgerîn û vekolîna li ser edîb û berhemên edebî ji bo kurdî û kurdan mijareke ter û teze ye. Loma roj bi roj şa'ir, nivîskar û berhemên nû yên vê biwarê derdikevin rojevê. Mijara gotara me, edîbekî sedsala me yê ku heta niha nehatîye nasîn e. *Xemkûrê Xursî*, yek ji şa'ir û nivîskarê edebîyata kurdî ya klasîk e. Berhemên wî; 2 pexşan, 11 menzûm bi tevahî 13 heb in. Ji vana 8 heb dîwanên serbixwe ne. Heta niha tu berhemên wî nehatine çapkirin û heta niha li ser wî xebat jî nehatine kirin. Di vê gotarê da em ê li ser jiyana *Xemkûr*, berhemên wî û naveroka wan û kesayetîya wî ya edebî rawestînin. Herwiha wê berhemên wî ji aliyê şêwaznasî, ziman û temayî ve jî were hêlengandin. Bi vî awayî 13 berhemên nû-destxet wê li pirtûkxaneyê kurdî bêne zêde kirin. Ji aliyekî din ve bi vê gotarê em ê balê bikişînin ser vî edîbî da ku peywendîdar jê hayidar bibin û derfeta xebatên mezintir derkeve holê, di dahatûyê da.

Peyvên Sereke: Xemkûrê Xursî, Dîwan, Mewlûd, Telqîna Mirîyan, Helbesta Kurmancî

¹ Doç.Dr., Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, zahirertekin@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3519-9892

² nurettin.ertekin@hotmail.com,

Yazar ve Şair Xemkûrê Xursî: Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği

ÖZET

Bugüne kadar haklarında malumat sahibi olmadığımız, gün yüzü görmemiş şair ve yazarlar, Kürt edebiyatı için başlı başına bir çalışma sahasıdır. Çünkü bu tür şahsiyetler, Kürt edebiyatı araştırmaları için bakir bir alan teşkil etmektedir. Bu tür çalışmalar sayesinde gün geçtikçe klasik Kürt edebiyatı hakkında yeni veriler ortaya çıkmaktadır. Bu makale, henüz hayatta olan ve şimdiye kadar tanınmayan bir şairin hayatı ve eserlerini konu edinmektedir. Xemkûrê Xursî klasik Kürt edebiyatı şair ve yazarlarındandır. 2 tanesi nesir 11'i nazım olmak üzere 13 eseri bulunmaktadır. Bu 11 nazım türü eserinden 8'i klasik edebiyatın önemli bir türü olan divan türü eserlerdir. Xemkûr'un eserleri hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmadığı gibi, herhangi bir eseri de yayınlanmamıştır. Bu çalışmada şair ve yazar Xemkûr'un hayatı, eserleri, eserlerinin içeriği ve edebi kişiliği üzerinde durulacaktır. Ayrıca eserlerinin dil ve üslup özellikleri, şiirlerinde tema da mercek altına alınacaktır. Bu çalışma ile bugüne kadar hiç bilmeyen 13 Kürtçe eserin varlığı tescillenmiş olacak ve alan araştırmaları için yeni bir inceleme konusunun kapıları aralanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Xemkûrê Xursî, Divan, Mevlid, Ölüm Telkini, Kürt Şiiri

Xemkûrê Xursî, A Poet and Writer: His Life, Works and Literary Personality

ABSTRACT

The unknown men of letters and their works form a private and an independent domain in Kurdish literature, for surveys and studies concerning new writers and their literary works may be considered as untouched and fresh topics to be dealt with both for Kurdish and Kurds. Hardly a day passes without exploring a new poet, author and his works that are put in the agenda. The subject of our article is a contemporary man of letters who has not been recognized yet. Xemkûrê Xursî is amongst the classical poets and writers of Kurdish. He is the owner of 13 works in total, 2 of which are in prose and remaining ones in poetry. 8 of his poetical works constitute separate *divans*. None of his works has been published nor has it been reviewed by anyone up to now. This article aims at dealing with Xemkûr's life, his works, their literary contents and his literary personality. Furthermore his works are examined and described through various criteria such as methodology, style and theme. As a consequent the Kurdish library will be privileged to know 13 new-hand written manuscripts. As a last point to mention, this study will potentially lead the curious reader to learn more about him and to conduct more comprehensive studies in the future.

Keywords: Xemkûrê Xursî, Dîwan, Mewlûd, Telqîna Mirîyan, Kurmancî Poems

Destpêk

Neheqîyek e ku helbestvanên li heyatê gelek cara nabin mijara vekolînan. Ango pir nakevin qada lêkolînê. Çawa ku hemû helbestvanên kevin û mirî bi hêz û şewexurt nînin, hemû helbestvanên nû jî xerab û bêuslûb û nejhâtî nînin. Berovajî vê, eger nivîskarek an helbestvanekî milletekî, li jîyanê be, bi çavên serê xwe çapa berhemên xwe bibîne, bibîne di semînerê, sempozyomê yan di panelekê de mijarek li ser wî hatîye amadekirin, an tezek, berhemek, lêkolînek li ser berhemên wî bête kirin, şanazîyek e, xêrxwazîyek e ji bo wî. Herwiha taltîfkirina wî ye ev, û hêz û quweta qelema wî jî bi vê enerjîyê zêdetir dibe. Nexwe divê felsefeya "hêj li heyatê ye, hewceyê xebatê nîne" were red û

tard kirin. Ma rewya ye meriv li bendî mirina kesên wisa; edîb û helbestvanên xwe, dengbêj û qesîdevanên xwe bisekine. Vêja helbestvanê ku bûye mijara vê gotarê li heyatê ye û xebatên wî hêjayî lêkolînên akademîk in.

Armanca vê nivîsarê danasîna Xemkûrê Xursî ye ku heta niha tu berhemên wî çap nebûne. Lewra tibabek berhem nivîsandine û hemû jî tenê li ber destê wî ne. Bi vê gotarê em dixwazin wî vekolînin û derxînin ser qada lêkolînerîyê. Piştî vekolîner dikarin yek bi yek an cure bi cure li ser helbestên wî, şêwaza wî, zimanê wî û hwd. lêbikolin. Me tenê nîyet ev e; derîyekî din li pirtûkxaneyê kurdî vekin, vî nenasî bidin nasîn û bala raya peywendîdarên bikêşin ser wî. Lewra heta niha tu xebat li ser wî û berhemên wî nehatine kirin. Me jî bi vê berpirsiyarîyê bala xwe da ser vî helbestvanî.

Di nivîsê da du cureyên vegotinê hene. Yek jê nezm e ango şî'r e. Yek jî nesr e ango pexşan e. Eger hest, raman, daxwaz an xeyalek, bi awayekî pîvanî û bi kaffîye hatibe ristîn, jî van risteyan re nezm/şî'r tê gotin. Di nezmê da tiştê herî girîng unsûrên ahengê ne. Di şî'rê de xeyal, nepixandin, îstî'are, mecaz û şîbandin... zêde bi bandor in. Eger ev tişt nebin, ew risteyên dirêj nabin helbest. Yanî jî bo nezmek wek şî'r bête pejirandin divê alîyê wê yê hunerwarî hebe. Vêca hin menzûme jî hen in ku di teşeya nezmê da têne nivîsandin; lê bele şî'r nînin. Tenê, berhem di forma şî'ran de têne nivîsandin. Mebesta wê cuda ye û taybetîyên şî'rê di wan da tune. Xemkûr bi hersê cureyan jî berhem nivîsandine. Şî'rên wî henin, menzûmeyên wî henin û berhemên wî yên pexşanî jî henin. Xemkûr 8 dîwanên şî'ran, 3 menzûmeyên dîdaktîkî û 2 berhemên pexşan nivîsandine. Di çarçoveya 3 kategorîyan de em ê li ser van berhemên wî rawestin.

Di vê gotarê de sê beş hene. Beşa yekem kurtejiyana şai'rî ye. Ya duyem senifandin û danasîna şiklî û naverokî ya berhemên wî ne. Di beşa sêyem de jî kesayetîya wî ya edebî hatîye vekolîn.

A. KURTEJÎYANA XEMKÛR

Navê wî, Mihemed Helîm e.³ Lawê Ehmed ê Se'dûn e, Se'dûn lawê Mihemed e, Mihemed lawê 'Emo ye, 'Emo lawê 'Elî ye, 'Elî lawê 'Emo ye, 'Emo ji Bişêrîyê jî ber dujminantîyê mala xwe bar dike, direve tê Aqresa Mêrdînê. Li Aqresê gelek salan dimînin. Li vir debara xwe bi danîn û rakirina rezan dikin.

Şevêkê di nava rez da li ser nimêja 'eşayê 'Emo ji teref dujminên xwe ve tê kuştin. Malbata 'Emo bi hizra Aqresîyan alîkarîya dujminên wan kirine, cenazeyê 'Emo yekser tînin li Xursê vedişêrin. Malbat venagere Aqresê. Xursî diçin mal û tiştên wan bar dikin tînin gundê xwe û wan li wir bicih dikin.

³ Hemû agahîyên derbarê Jîyan, xwendin û helbestvaniya Xemkûrî Xursî (Mela Mehemed Helîm) k di vê gotarê da hatîye nivîsandin, di dîroka 23/11/2018da li Amedê li mala Seyda ji devê Seyda hatîye wertgirtin. Piştî gotar hate nivîsandin, di dîroka 24/02/2019da gotar bi giştî ji Seyda ra hate xwendin û destûra weşandinê jê hate wergirtin.

Xurs, herêmeke di navbera Qoser û Şemrexê de dimîne. Ji 12 gundan pêk tê. Malbata 'Emo, ji gundê Xursê yê ku bi navê Xursa Jorîn (Heftêxwehan) da warnişîn dibin. Mela Mihemed Helîm di 25/12/1945an da li Xursa Jorîn tê dinyayê.

1. Xwendina Wî

Xemkûr, beriya ku dest bi xwendina medreseyê bike bapîra wî, wî fêrî nimêjê dike. Xuyaye di maleke dîndar da perwerde bûye. Di destpêkê da li gundê 'Izêr (girêdayî Qoserê) li ber destê Sofî 'Elî dest bi xwendina *Quranê* dike.

Mihemed, di xwendinê da gelek zîrek e. Di du mehan da cizûya 'emayê diqedîne. Piştî rojê cizûkê diqedîne. Mihemed, di du meh û bîst û neh rojan da *Quranê* xitim dike. Piştî li Qoserê li cem xalê xwe Kazim *Quranê* carî dike.

Li gundê Girbellê li cem Mela Ehmedê Şêx Remo dest bi xwendina *Xayetê*⁴ dike. Mihemed Helîm wê demê neh salî ye. Mihemed Helîm û Mela 'Ebdurrehman ji Şemamîyê diçin Qurtelanê, li gundê Têlanê li cem Şêx Mihemed Siddîq dest bi xwendina medreseyê dike. Li vir '*Izzîyê*⁵ dixwîne. *Emsîle* û *Binayê*⁶ xwe bi xwe dixwîne, van berhema bi derskî nastîne.

Ji Têlanê tê gundê Hesena ku gundekî Şemrexê ye, li cem Seydayê Melle 'Elî '*Ewamilê*⁷ dixwîne. Ji vir diçe Hêşerîya Qoserê li cem Seydayê Melle Xidirê Hêşerî xwendina xwe didomîne. Ji Hêşerîyê diçe Qesrîk li ba Seydayê Melle Hadiyê Xerabazîni *Hel* û *Netayicê*⁸ dixwîne. Ji Qesrîkê dîsa vedigere Hesena li ba Seydayê Melle 'Elî *Se'dulla Gewra*⁹ û *Siyûtî*¹⁰ dixwîne.

Ji Hesena tê gundê 'Izêr, li cem Seydayê Melle 'Ebdulhemîdê Helêla *Camîyê*¹¹ dixwîne. Ji vir berê xwe dide Êlihê li cem Şêx Fexreddîn; Camî, *Îsaxocî*¹² û berhemên din dixwîne. Dema *Cemu'l-Cewami*¹³ dixwîne bavê wî rehmî dike. Bi sedema wefata bavê wî kar û barên malê dikeve situyê wî, ji ber hindê di sala 1965an da dev ji xwendina xwe berdide.

⁴ Xayet'ul-Îxtîsar. Ebû Şuca' el-Îsfehanî (m 1106 m.) nivîsandiye. Derbarê Fiqha Şafi'î da ye (Newayî, 2018, r. 43).

⁵ El-'Izzî. Ji teref Izzuddin ez-Zencanî (m 655-1256) hatiye nûsîn. Berhemek li ser serfa Erebi ye (Newayî, 2018, r. 43).

⁶ Navên du berhemên serfa Erebi ne. Nivîskarên wan nayên zanîn (Newayî, 2018, r. 43).

⁷ Navê berhemê El-'Ewamil e. Abdülqahir bin Ebdurrehman el-Curcanî (m. 474/1080) nivîsiye. Mijar nehwa Erebi ye (Newayî, 2018, r. 43).

⁸ Kitêba nehwe ye, ji teref Ehmed bin Mühemmed el Henefî (m 1597) hatiye nivîsandin. Navê berhemê: *Hellu'l-Me'aqid Şerhu'l-Qewa'id* e (Newayî, 2018, r. 44).

⁹ Heda'îqu'd-Deqaiq. Se'deddîn Se'dullah nivîsiye. Di derbarê nehwa Erebi da ye (Newayî, 2018, r. 44).

¹⁰ Celaleddîn es-Suyûtî (1455-1505) nivîsandiye. Li ser nehwa Erebi ye (Newayî, 2018, r. 44).

¹¹ Fewa'idu'd-Diya'iyye ye. Di nava feqîyan da binavê Mela Camî tê nasîn. Ji teref Mewlana Camî (Nûreddîn el-Camî (m.1490 M)) hatiye nivîsandin. Berhemek li ser nehwa Erebi ye (Newayî, 2018, r. 45).

¹² Îsaxocî/ er-Risaletu'l-Esirîyye. Derbarê zanista mentiqê da ye. Mufeddel bin Umer Ebherî (m 1264 M) nivîsiye (Newayî, 2018, r. 45).

¹³ Ebdulwehab bin Elî es-Subkî (1327-1370 M) nivîsiye. Di derbarê usûla tefsir, hedîs, fikih û kelmê da ye (Newayî, 2018, r. 45-46).

Di sala 1968an da dizewice. Ji vê zewacê 8 zarok çêdibin. Zarokê yekem (lawik) û zaroka dawî (keçik) hîn bi biçûkayî wefat dikin. 5 kur û keçeke seyda li jîyanê ne û zewicîne û bûne xwedî mal.

Di sala 1972an da Xemkûr mala xwe tîne Amedê. Piştî hin karên cuda di sala 1973yan da, di sazîyeke fermî da, dest bi kar dike û di sala 1996an da ji heman sazîyê malnişîn dibe. Piştî teqawitê hinek karê bazirganîyê dike û di sala 2009an da dev ji bazirganîyê berdide. Niha li navenda Amedê niştecih e.

2. Helbestvanîya Wî

Di dema feqîtiya wî da hewesa helbestvanîyê pê re çêdibe. Di nav feqîyan da helbestên helbestvanan dixwîne. Li gorî wî dengê wî xweş e û heval dixwazin ku ew bi deng ji wan ra helbestan bixwîne. Di feqîtiyê da yekem helbesta xwe dihone. Ev helbest mulemma'ek e du zimanî; kurdî û erebî ye. Helbest bi van beytan dest pê dike;

*"Leha lewn 'u-l munewwer sore wek gul
We innî 'aşîqun ke mislî bulbul*

*Ewî wechê mûdewwer çavê ebleq
Helandin wan li min can û cîger, dil"¹⁴*

Di wê demê da li nav feqîyan helbestên Cegerxwînî di rewacê da ne. Seyda helbestên Cegerxwîn (1903-1984) jî dixwîne. Herwiha helbestên seyda ji xwe re bijartine di defterekê da dinivîse. Lê leşkerêkî kurd ê Erziromê deftera seyda bi tehdît jê distîne. Seyda dibêje di wê defterê da hin helbestên Cegerxwîn hebûn ku me ji xwe re tomar kiribûn îro em di dîwanên wî yên çapbûyî da nabînin. Bivê nevê Cegerxwîn bi helbestên xwe bandorek li seyda kirîye.

Sedema helbestvanîya Xemkûr 'işqa Resûlê Xweda ye. Dilê wî ji mêj ve bi 'işqa Resûlê Xweda diqilqil e. Seyda çî dema rastî *Rewdu'n-Ne'îma Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi* (1854-1910) tê û dixwîne 'işqa Resûlê Xweda di dilê wî de hîn bêtir geş dibe. Hem di 'işqa Resûlê Xweda da û hem di nivîsandina helbestan de *Rewdu'n-Ne'îm* bandoreke girîng li seyda dike. Seyda dibêje *Rewdu'n-Ne'îm* zêde zêde ez teşwîq kirim li ser nivîsandin û honandina helbestan. Xemkûr vê bandorê di helbestên xwe da eşkere dike.

B. BERHEMÊN WÎ

a. Berhemên Pexşan

Weke li jor jî hate gotin tu berhemên Xemkûr nehatine çapkirin. Hemû li ber destê wî; yan bi destxeta erebî yan li nav kompîturê bi tîpên latînî hatine parastin. Berhemên pexşan ên Xemkûr hemû dîni û didaktik in. Dema meriv li

¹⁴ Ev helbest di dîwanên Xemkûr da bi cih nebûye. Lewra hemû helbest nayê hişê wî. Tenê çar çarîn tê bîra wî. Me ev helbest û berdwama wî bi dengê Xemkûr qeyd û tomar kir.

naveroka wan dinihêre, tê dîtin nivîskar xwestîye rê li ber însanan bixe û tiştinan hînî wan bike. Ev berhem, wekî rênîşanderan jî dikare bên hesibandin. Bi taybet di mijarên dînî da bikaranîna zimanê zikmakî jî yek jî sedemên nivîsandina van berheman e. Bo nimûne telqîna mirîyan, heta îro jî li nav kurdan bi 'erebî têtê xwendin. Xemkûr belkî pêngava yekem avêtîye û ev telqîn bi kurdî nivîsîye. Armanc ji nivîsandina bi kurdî, hêsankirina têgihîştina gel û aktîfîkirina zimanê dayikê di qadên jiyana rojane û dînî da ye.

1. Telqîna Mirîyan

Berhem ji 4 rûpelan pêk tê. Bi besmeleyê dest pê dike. Nivîskar di dawîya berhemê da dîyar dike ku ev berhem di meha remezana 2005an da hatîye nivîsîn û cîyê nivîsîna wê Amed/Dîyarbekir e. Xusûsîyeta vê berhemê ya berbiçav ev e; berhem xwerû kurdî/kurmancî ye û heta ji destê nivîskar hatîye kurdîya xwe ji peyvên 'erebî vala kirîye û kurmancîya di nav gel bi kar anîye. (Xursî, Telqîna Mirîya)

2. Pirs û Bersivên Ol û Dînê Îslamê

Berhem ji 79 rûpelên A4 pêk hatîye. Tarîxa nivîsandina berhemê dîyar nîne. Li binê rûpelê dawî cîyê nivîsînê û navê nivîskar wiha hatîye nivîsandin: *Mehemmed Helîm ê Xursa Heftêxwehan, Qoser / Mêrdîn*. Bi vê dîyar e nivîskar berhema xwe li gundê Qoserê/Qiziltepe Xursê nivîsîye. Di destpêkê da nivîskar wiha eşkere dike ku çima ev pirtûk nivîsîye û ji nivîsandina vê berhemê hedefa wî çî ye:

"Me hewl da ku di warê ol û dînê Îslamê de; alikarîyek zanistî bi biçûkên xwe yên kurdan ra bikim. Piştî xebat û lêkolînek dirêj me pirtûkek biçûk bi navê pirs û bersivên olî ji biçûkên xwe kurdan ra amade kir û pêşkêşî wan kirin. Em hêvî dikin ku hinek ji biçûkên me kurdan jî; ji van pirs û bersivên kurt sûd wergirin û nezan nemînin. Ked û xebat ji me û alikarî jî ji Xwedayê dilovîn û dilovan".

Ji vegotina nivîskar jî dîyar dibe, wî xwestîye zarokên kurdan ji layê dînî ve perwerde bike. Herwiha bi awayekî sivik û balkêşane, bi pirs û bersivan giranîya xwendina pirtûkê ji holê rakirîye. Di hin bersivên pirsan da nivîskar çavkanîyên ku ji wan sûd wergirtine destnîşan kirîye (Xursî, *Pirs û Bersivên Ol û Dînê Îslamê*, r. 20). Berhem ji 5 beşan pêk hatîye.

Beşa yekem *Binghên Olî yên Sereke* ye. Di vê beşê da pirsên wek çend cûre ol hene? Taybetîyên ola îslamê çî ne? Îman çî ye? Navê pirtûka pîroz a îslamê çî ye? Em ê çawa Xweda nas bikin û wd. cih digirin. Bi vî rengî 55 pirs hatine pirsîn û bersivên wan hatine dayîn.

Beşa duyem *perestîş* ango *îbadet* e. Ev beş bi pirsar armanca afirandina însan dest pê dike û bi pirs û bersivên derbarê 'îbadetê da didome. Ev beş zêdetir li ser

helal û heraman, şêweya pêkanîna 'ibadetan, cureyên wan û hukmê wan radiweste. Di vê beşê da bi tevahî 72 pirs hatine bersivandin.

Beşa sêyem Sîyer e. Ev beş pirsên derbarê jîyana hz. Pêxember (s.x.l.) di hundirê xwe da dicivîne. Ji 21 pirs û bersivan pêk hatîye.

Beşa çarem Sinc û Exlaqê Olî ye. Bi ayet û hedîsan pirsên vê beşê hatine rave kirin. Bêtir li ser pirsên wek misilman divê çawa tevbigerin? Li gorî hedîs û Quranê divê sinca misilmanan çawa be hatîye rawestandî. Nivîskar di bersiva pirsê sinc û exlaqê hz. Pêxember çawa bû? da gelek çavkanîyan dide¹⁵. Ev beş bi tavahî 20 pirs û bersiv in.

Di beşa pêncem da mijar Çanda Giştî ye. Pirsên derbarê al, niştiman, welat, dewlet, mewlûd, rojên pîroz, kar û barên dînî yê fermî û h.w.d. hatine bersivandin. Bi tevahî 13 pirs û bersiv di vê beşê da hatine bi cih kirin. Di dawîya vê beşê da binbeşeke bi serê xwe jî heye ku weke pirs hatîye nivîsîn, navê wê; Tevgerên di Ol û Dînê Îslamê da Qedexe (Heram) Çi ne? Li binê vê pirsê taybet 207 heram ango qedexe hatîye nivîsîn.

Zimanê berhemê rewan û rojane ye. Xuyaye nivîskar bi taybet xwestîye ziman sivik be. Lewra bêtir ji bo zarokan nivîsîye. Ji ber ku mijar dînî ye, nivîskar ji bo termînolojîya dînê îslamê têgehên nû yê kurmancî çênekirîye. Termînolojîya dînê îslamê her wekî resenîya wê pejirandîye û bi kar anîye. Lê çend têgehên ku wî bi xwe çêkirine jî hene. Bo nimûne ji bo *wehyê*, *peyxam* bi kar anîye (Xursî, *Pirs û Bersivên Ol û Dînê Îslamê*, r. 12). Ji bo *meala tirkî kurtewate* bi kar anîye (Xursî, *Pirs û Bersivên Ol û Dînê Îslamê*, r. 10). Ji bo *duzena tirkî sazûmanî* (Xursî, *Pirs û Bersivên Ol û Dînê Îslamê*, r. 10), ji bo *tewekkulê spartîn* (Xursî, *Pirs û Bersivên Ol û Dînê Îslamê*, r. 23) û ji bo *teblîxê danezanî* (Xursî, *Pirs û Bersivên Ol û Dînê Îslamê*, r. 21) bi kar anîye.

b. Berhemên Menzûm

1. Mewlûd

Mewlûda Seyda ji 69 rûpelan pêk tê. Ji destpêkekê, (destpêk ji 31 malikan pêk tê) û 18 beşan pêk tê. Piştî beşa dawî bi awayê pexşan beşa duayê cih digire. Piştî duayê ferhengoka mewlûdê ango ferhengoka kurdî-tirkî cih girtîye. Piştî ferhengokê çavkanîyên mewlûdê hatîye nivîsîn. Xemkûr berhema xwe li Amedê di meha Remezanê da, di sala 2005an da tamam dike (Xursî, *Mewlûda Kurdî*, r. 69). Mewlûd di qafiyeya mesnewîyê da (aa, bb, cc, dd...) hatîye nivîsandin. Wezna wê ya erûzê *Fa'îlatûn / fa'îlatûn / fa'îlûn* û Remelê 6 pêngavîyê mehzûf e. Di hin malikan de wezin vediguhere ser Remelê 6 pêngaviya meqsûr;

¹⁵ Wek mînak ji bo bersiva vê pirsê ev çavkanî hatine bikaranîn. 1 Sûretê Qelem - ayet: 4. 2 Muslim, 1/514 (Nimra Hedîsê: 746; Yücel, İrfan, Jiyana Pêxember, Sh. 264, Weşana Diyanetê) 3 Sahihî Muslim, 1/535 (Nimra Hedîsê: 771). 4 El- Buxarî, 4/166; Muslim, 4/1810 (Nimra Hedîsê No: 2321) Wergera Tecridê. 9/318 (Nimra Hedîsê: 1456)

Fa'ilatûn / fa'ilatûn / fa'ilan. Naveroka berhemê ji sernavên beşan eşkere dibe. Em ê tenê navê beşan binivîsin û nekevin kûrahîya beşan. Beşên mewlûdê ev in;

1. Destpêk
2. Şopandina Kuştina 'Ebdullah
3. Zewaca 'Ebdullah û Amîneyê
4. 'Elametên ku 'Ebdullah Dîtine
5. Wefata 'Ebdullah
6. Xewnên Amîneyê
7. Jidayikbûna Mûhemmed(s.x.l)
8. Nîşanên Bi Xwedê Dayîn a Mûhemmed ra Hatine Dîtin
9. Mûcîzatên ku Helîmeyê Berî Anîna Mûhemmed Dîtine
10. Mucîzatên ku Helîmeyê û Zarokên Xwe Dîtine
11. Mucîzatên ku Helîmeyê Mûhemmed Radestî Malbata Wî Kirîye Dîtine
12. Wefata Hezretî Amîneyê
13. Mucîzatên Mûhemmed (a.s.)
14. Xêra Selewatan
15. Sekna Rêzgirtinê
16. Duâ û Hewîş

2. Pêdiviyên Ol û Dînê Îslamî (Eqîda Îmanê)

Berhem ji 23 beş û ferhengokeke dirêj pêk hatîye. Berhem cur bi cur mijarên 'eqîdeyê dihundurîne. Li gorî dabeşkirina helbestvan beşên berhemê ev in;

216

- 1- Beşa Yekem: ferz û 'eyn
- 2- Beşa Duyem: şertên îmanê
- 3- Beşa Sêyem: ruknên îslamê
- 4- Beşa Çaran: rengdêrên cuda (sîfatên selbîye)
- 5- Beşa Pêncan: rengdêrên mayende (sîfatên qedîm)
- 6- Beşa Şeşan: bawerîya bi hebûna (ferîşteyên Xuda)
- 7- Beşa Heftan: pesnê Mûhemmed (s.a.w)
- 8- Beşa Heştan: behsa mîracê
- 9- Beşa Nehan: mirovên li cem Xwedê herî bi rûmet
- 10-Beşa Dehan: resûl û nebî û pirtûkên Xuda
- 11-Beşa Yazdehan: dia û hewîş
- 12-Beşa Dwazdehan: bê emirîya îmaman
- 13-Beşa Sêzdehan teqdîr û tevdîr
- 14-Beşa Çardehan: nîşanên qîyametê
- 15-Beşa Pazdehan: 'ezabê gorê
- 16-Beşa Şazdehan: heşr û hesab û mîzan
- 17-Beşa Hivdehan: pira selatê
- 18-Beşa Hijdehan: mezhebên olî
- 19-Beşa Nozdehan: sinc û exlaqê olî
- 20-Beşa Bîstan: peywira perçe û ezayên bedenê
- 21-Beşa Bîst û Yekan: pûşîl û şerdeyên xwarinê
- 22-Beşa Bîst û Didoyan: bahsa nimêjê
- 23-Beşa Bîst û Sisêyan: xelasok
- 24-Ferheng

Helbestvan, dawîlêanîna pirtûka xwe û tarîxa nivîsandina wê wiha dinivîse;

"Hezar bar şukur ku me berhem qedand
Me ev cemedê ser dilê xwe heland

Me pênuş gelek ser serê wê gerand
Me kir wek gulokê li hevdu gerand

Evê havîna du hezar û sisê
Meha tirmehê roja bîst û sisê

Me êvara îne roja pêncşemê
Bi kêf dawî anî li vê berhemê"

Li dawîya rûpela dawî dîyar dibe berhem li Amedê, di sala 2003an da qedîyaye (Xursî, *Pêdiviyên Ol û Dîne Îslamî*, r. 64).

3. Wêranbûna Dinyayê û Avabûna Axretê

Berhem ji 175 rûpelan pêk tê. Beşa yekem a berhemê herwiha wek destpêk hatîye nivîsandin. Berhem bi tevahî 16 beş e. Beşa duyem, sêyem û çarem mijarên berî mirinê ne. Ev jî nîşaneyên berî qiyametê, nîşanên nêzî qiyametê û hilweşîna dinyayê ne. Yê mayî hemû di derbarê axretê da ne. Meriv dikare berhemê wek *qiyametname* yan *mehşername* jî bi nav bike. Weke tê zanîn di edebîyata kurdî/kurmancî da yekem *mehşername* ya Feqe Reşîd e (1883-1932) (Gemî, 2018, r. 127-145). Ev jî bi hêsanî dikare bibe *mehşernameya* duyem. Herwiha berfirehtirîn *mehşernameya* kurmançî jî ev e. Honandin û ziman serkeftî ye. Bandora Şêx 'Ebdurrehmanê Aqtepî bi her awayî di berhemê da eşkere ye. Hem ji aliyê kêş û erûzê ve hem ji aliyê honaka mijarê ve bandora *Rewdu'n-Ne'im* a Şêx 'Ebdurrehmanê Aqtepî xuya dibe. Ji xwe şa'ir bi xwe jî vê bandorê vedibêje. Di dawîya berhemê da ferhengokeke kurmançî-tirkî ji layê şa'irî ve hatîye amadekirin. Di berhemên din da jî, di vê berhemê da jî nivîskar ji bo peyva "*naverok*" ê peyva "*serecem*"ê bi kar anîye.

c. Dîwanên Xemkûr

Kêman kesa di edebîyata kurdî ya kurmançî da bi qasî Xemkûr berhemên kurdî nivîsîye. Herwiha ji aliyê hêjmara dîwanan ve jî Xemkûr di nava rêzên ewilîn ên helbestnûsên kurmançî da ye. Eger em Mela Ehmedê Nalbend (1891-1963) û Cegerxwîn weke welûdtirîn du şa'irên kurmançî bihesibînin, dê Xemkûr di rêza sêyem da cih bigire. Herwiha Mela Ehmedê Palo (1920-1991) û Ferikî Usif (1934-1997) jî dibe ku bikevin nava vê koma pirberhemîyên şa'ira kurmançî.

1. Dîwan 1 (Helbestên Olî)

Ev dîwan ji 290 rûpelî pêk tê. Mijarên cur bi cur ên dînî tê de hene. Eşqa Xwedê, eşqa Resûlê Xwedê, alim, şêx û zanayên îslamî, mîrac, kemînên nefse û

gunehkarî çend mijarên sereke yê naveroka helbestên vê dîwanê ne. Bi tevahî 92 helbest di dîwanê da kom bûne.¹⁶

Ji ber mijarên naverokî yê nê dîwanê bêtir eşq û evîn e, şa'ir ji bo vê têgehê, di destpêka dîwanê da wiha dibêje:

*“Eşq û evîn çî ye û çawa bayê wan li serê mirovan dixê?
Bi dîtina min aşiqbûn û evîndarî ji hezkirina herî zêde
çêdibe. Dema ku mirovek ji tiştêkî hez bike û bêyî wî tiştî
netebite, difikre û li rêya çareseriyê digere, da ku
bigihêje mirazê xwe. Heke gihaşt mirazê xwe aram dibe
û bi hêsanî dijî. Lê ku negihêje mirazê xwe, bi kul û
keder dijî. Hinek ji wan dîn dibin û bi çolan dikevin û
hinek jî li ser halê xwe dibêjin û dinivîsin.”*

Helbestvan piştî pênase û şerha evînê, evîndariyê jî li ser çar stûnan dadimezirîne û ji her çaran ên herî bi qîmet, li gorî dîtina xwe eşkere dike, wiha dibêje:

*“Evîndarî jî; ji çend cureyan bi kar tê. Yek: Evîndariya
nûra Xweda û Resûlê Xweda, Du: Evîndarî ya rizgariya
millet û welat. Sê: Evîndarî ya malê dinyayê. Çar:
Evîndarî ya jin û mêran. Bi dîtina min, evîndarî ya herî
bi rûmet jî berî her tiştî evîndarî ya nûra Xweda û Resûlê
Xweda ye, û paşê jî, evîndariya azadiya millet û welat û
jîyanêke bi rûmet e.”*

218

Piştî hingê şa'ir sedemên nivîsandina helbestên di vê dîwanê da wiha şîrove dike:

*“Min jî weke misilmanekî kurd, bi eşqa nûra Xweda û
Resûlê Xweda, û bi hesreta rizgariya millet û welatê xwe
yê bindest û belengaz, daxwaziyên dilê xwe yê bi kul û
keder bi nivîsên xwe ra anîn ziman û vala kirin ser
rûpelên kaxetan.”*

Piştî ravekirina sedemên nivîsandina helbestên xwe, şa'ir destpêka dîwanê bi hin hêviyên xwe diqedîne.¹⁷

2. Dîwan 2 (Buxçika Bûka Dîlgirtî)

Navê vê dîwanê “Buxçika Bûka Dîlgirtî” ye. Sebebê navlêkirinê di destpêka dîwanê da wiha hatîye ravekirin.

*“Ji ber ku bûkên kurdan tiştên xwe yê girîng û bi nirx
dikin buxçikên xwe û diparêzin; min jî ev pirtûka xwe
şibandîye buxçika bûka dîlgirtî û li nivîsên xwe pêçaye.
Jixwe hewce nake ku em bibêjin di vê buxçika min da çî*

¹⁶ Ev dîwan ji layê teşeyên nezmê va di beşa sêyem (Cihê Xemkûr Di Edebîyata Kurdî Da) da, di bin beşa (Xemkûr Di Edebîyata Klasîk Da) ewê bê nirxandin.

¹⁷ Bi sedema ku di beşa sêyem (Cihê Xemkûr Di Edebîyata Kurdî Da) da ewê hemû berhemên wî werin nirxandin û ewê jî hemû berhemên minak werin dayîn me pêddivî nedî di vir da em minaka jî dîwanan bidin.

*heye lewra dema ku xwendevan devê vê buxçikê vekin û
li ber xwe raxin, wê bi çavê xwe bibînin ku di vê buxçikê
da çi heye."*

Di dîwanê da bi tevahî 99 helbest cih digirin. Piştî dîwan diqede, şa'ir weke adeteke hemû berhemên xwe di vê berhemê da jî ferhengokek amade kirîye û naveroka dîwanê xistîye dawîya dîwanê. Helbestên vê dîwanê car caran dikeve nava mijarên sîyasî jî, lê bi gelemperî li ser rewşa kurdan û belengazîya wan radiweste. Li paş her helbestekê tarîxa nivîsandina helbestê û cîyê wê hatîye dîyar kirin.

3. Dîwan 3 (Evîna Bêmiraz)

Ev dîwan ji 230 rûpelan pêk tê. Şa'ir ji bo vê dîwanê pêşgotinek an destpêkek nenivîsîye. Helbestên vê dîwanê nû ne. Ango bi gelemperî di salên 2015, 2016 û 2017an da hatine nivîsandin. Dîwan ji 161 helbestan pêk tê. Di dawîya dîwanê da naveroka dîwanê li gorî alfabeya latînî hatîye dîzaynkirin. Helbestên vê dîwanê bi taybetî evîn e.

4. Dîwan 4 (Evîname)

Dîwan ji 226 rûpelan pêk tê. Weke ku ji navê wê jî dîyar e, dîwan helbestên evînî ne. Di serî da gelek helbest Guftûgo/Gotûbêj (Muşa'ere) ne digel "gulo". Xemkûr û Gulo avêtine ber hev, helbest bi vî awayî li ser mijara 'işqê dibuhurin. Di dîwanê da bi tevahî 164 helbest hene. Şa'ir, ji bo vê dîwanê jî destpêk an pêşgotin nenivîsîne. Di dawîya dîwanê da fihrist li gorî alfabeya latînî hatîye bicihkirin.

5. Dîwan 5 (Ger û Geşta Min)

Dîwan ji 149 rûpelan pêk tê. Tê de 53 helbest hene. Helbestên vê dîwanê, li gelek bajar, bajarok û gundan hatîye nivîsandin. Mijarên helbestan bi taybetî ditîn û nêrînên cuda yên helbestvan in. Bi gelemperî helbest ji çîrokekê, dîmenekê, jinenîgarîyekê pêk tê. Uslûba helbestên Cegerxwîn hatîye bikaranîn. Zimanê helbestan rewan û herikbar e. Helbestvan ji helwesta xwe ya welatparêzî û dîndarîyê daneketîye. Îmaj bi taybet di hin helbestan da xurt dibe, pir caran helbestvan hestên xwe bi cuwankarîyê xurt dike û bi mecaz û îstîfereyan dixemilîne. Di dawîya vê dîwanê da ferhengokeke kurmancî-tirkî ya dirêj hatîye bicihkirin.

6. Dîwan 6 (Kulîna Nivîna)

Dîwan ji 231 rûpelan pêk tê. Helbestên dîwanê piranî li Amedê hatine nivîsandin. Şa'ir ji bo vê dîwanê destpêkek nivîsîye û di dawîyê da hem naverok hem jî ferhengok bicih kirîye. Şa'ir di destpêkê da bi navê Xweda û bi slavên li ser Resûlê Xweda dest bi nivîsandinê kirîye. Paşê li ser navê dîwanê radiweste, wiha dibêje:

"Xwendevanên hêja û delal! Weke hûn jî dizanin mirov nivînan çê dike ku mirov di nav wan da razê. Ji bo vê jî mirov jî xwe zêdetir; ji bo mêvanan jî çêdike, dipêçe û dike kulîna xwe. Lê ku mirov radixe û di nav da radikeve jî mirov gelek xewnên xweş û nexweş di nav wan da dibîne. Lêbelê di nav nivînê min da ti xewnê xweş nayê dîtin."

Di dîwanê da 98 helbest hene.

7. Dîwan 7 (Tûrikê Kul û Derdan)

Dîwan ji 214 rûpelan pêk tê. Dîwan bi tevahî ji 82 helbestan pêk hatîye. Şa'ir armanca sereke ya nivîsandina vê dîwanê wiha şîrove kirîye, di destpêkê dîwana xwe da:

"Lewre jî dilê min bi xwe bû weke tûrikê kul û derdan, tijî bû û nema derd û kul tê de hilatin. Di vê hûrnêrîne da min dît ku dilê min bi agirê kederên giran kelîya, fûrîya, birîn bû û nêma û elem girt. Lewre jî hewce bû ku ez hinek ji wan kul û kederên ku nema di dilê min da hildihatîn vala bikim ser rûpelên kaxetan, da ku ji lerizandin û aramîya dilê min ê birîndar ra bibe derman."

Naveroka helbestên di dîwanê da, siruşt, evîn, newroz, derd û keserên gel, hin kesayetên taybet û navdar, hin bajar, bajarok û şîna li ser wan û hîn gelek mijarên bi vî rengî hene. Dîsa wek tradisyonekê li pişt her helbestekê cih û tarîxa nivîsîna wê heye. Herwiha naverok dîsa li gorî alfabe ya latînî hatîye amade kirin, ev jî divê weke uslûbeke Xemkûr a amadekirina berheman were qebûl kirin.

8. Dîwan 8 (Welatê Wêran)

Dîwan ji 148 rûpelan pêk hatîye. Ev dîwan cudatirîn dîwana Xemkûr e. Lewra yekem car Xemkûr di vê dîwanê da pîvaneka kîteyî, arûz û kêş danîye kêlekê û bi şewaza helbesta nû nivîsîye. Hemû helbestên vê dîwanê modern in û bi terza serbest hatine nivîsandin. Hin caran û li hin cîyan helbest veguherîye ser cureyê ceribînê. Helbestên serbest ên vê dîwanê jî nêzikî pexşanê hatine nivîsin. Berovajîyê dîwanên din, di vê dîwanê da destpek, ferhengok û serecem/naverok tune. Helbestên vê dîwanê piranî van salên dawî hatine nivîsandin.

C. CIHÊ XEMKÛR DI EDEBÎYATA KURDÎ DA

Edebîyata miletên rojhilata navîn dikare li ser çar beşan were dabeşkirin. Edebîyata Klasîk, Edebîyata Gelerî, Edebîyata Xwemalî û Edebîyata Modern. Şi'rên edebîyata Kurdî jî li gorî vê dabeşê rûdaye. Şa'irên edebîyata Kurdî bi piranî yek alî ne, bi şewazekê şî'r honandine. Yan şa'irên klasîk in, an şa'irên millî (Xwemalîya Kurdî) ne, yan gelerî ne û yan şa'irên modern in. Kêm şa'irên edebîyata Kurdî bi du şewaza şî'r nivîsandine. Dema bi nêrînek giştî em li

edebîyata Kurdî dinihêrin di navbera klasîk û modernê¹⁸ da şî'rên millî rû dane û hin nûnerên edebîyata millî hem bi şêwaza klasîk û hem bi şêwaza millî şî'r honandine. Wek mînak; Mela Ehmedê Nalbend (Xeznedar, 2018), Cegerxwîn (Cegerxwîn, 1992), ; (Îbrahîm, 2016, r. 48), Tîrêj (1923-2002) (Tîrêj, 2014) bi du şêwazan; klasîk û millî şî'rên xwe nivîsandine. Di edebîyata Kurdî ya kurmancî da şa'irên klasîk - modern, modern - millî, millî - gelerî, gelerî-klasîk, gelerî - modern hebin jî, heta niha me hay ji wan nîne. Li gorî jêderên berdestên me şa'irên bi sê şêwaza, (klasîk - millî - modern, klasîk - modern - gelerî, millî - modern - gelerî) şî'r nivîsandine tunene.

Di edebîyata gelên rojhilata navîn da şa'irên bi sê şêwaza şî'r nivîsandine nayên dîtîn. Edebîyata gelerî ya Kurdî li kilam û stranên ava bûye. Şêwaza kilam û stranên edebîyata gelerî ya Kurdî di edebîyata gelên rojhilata navîn da nayên dîtîn. Ji ber vê egerê, di edebîyata rojhilata navîn da şa'irekî bi çar şêwaza şî'r honandibe ewê neyê dîtîn. Lewra di berhemên berdest da em rastî şêwaz û şa'irekî, wusa nehatin (Fesaî, 1380); (Hemdîn Şero, Bê Dîrok); (Nîkobext, 1389); (el-Qeyrewanî, 1907).

Dema em bifikirin nivîsandina şî'ra bi sê şêwaza û bi şiklekî serkeftî zor û zehmet be, emê bêjin teqez di edebîyata Kurdî da û bi taybet di edebîyata Kurdî ya Kurmancî da kesekî bi çar şêwazên edebîyatê (klasîk, gelerî, millî û modern) şî'r honandibe û berhem anîbe holê ewê neyê dîtîn û li gorî jêderên berdest heta niha nehatîye dîtîn, heta ku em rastî Xemkûrê Xursî hatin. Lewra Xemkûr bi her çar cûreyan helbest nivîsandîye.

1. Xemkûr Di Edebîyata Klasîk a Kurdî Da

Xemkûr, hem bi berhemdayina xwe nivîskarekî edebîyata klasîk e û hem ji aliyê helbestan va şa'irekî klasîk e. Pêşî emê berhemên Xemkûr ên klasîk nîşan bidin. Paşê emê li ser şî'rên wî yê bi şêwaza klasîk hatine nivîsandin rawestî.

a. Ji Alîyê Berheman Va

Xemkûr sê berhem bi teşeya klasîk nivîsîye. Wek tê zanîn mesnewî, hem navê teşeyek edebîyata klasîk e û hem navê cureyek edebîyata klasîk e. Her sê berhemên Xemkûr bi teşeya mesnewî û bi kêşa 'erûzê hatine nivîsandin. *Mewlûdname*, *Eqîdename* û *Mehşernameyên menzûm* cûreyên berhemên edebîyata klasîk in. Xemkûr bi nivîsandina her sê cure berhemên edebîyata klasîk navê xwe di nav wêjavanên klasîk da peyîvandîye.

Xemkûr *Mewlûd* a xwe bi teşeya mesnewî, bi wezna erûzê, bi behra remelê 6 pengaviya mehzûf; *Fa'îlatûn / fa'îlatûn / fa'ilûn* û remelê 6 pengaviya meqsûr; *Fa'îlatûn / fa'îlatûn / fa'îlan* nivîsandîye. Herdu malikên serî ên mewlûdê ev in.

"Herçî hemdê pak û paqij bê jimar

¹⁸ Mebesta me ji "Modern" ê, şî'ra nûjen, şî'ra serbest e. Ew şî'ra di navbera cenga cihanê ya yekem û duyem da xwe daye der. Bê kêşan û terazû ye, lê pîveber e û newaya mûsikîya wê heye.

Bo Xwedayê daye ber min ev mijar

*Em dixwazin qasekî bînin ziman
Mewlûda Pêxemberê Axir zeman" (Xursî, Mewlûd, r. 1)*

Xemkûr, berhema xwe ya *Pêdiviyên Ol û Dîne Îslamî* weke mewlûda xwe bi teşeya mesnewîyê nivîsîye. Ev berhem 'eqîdename ye. Bi wezna erûzê, bi behra muteqariba 8 pêngaviya meqsûr, bi qalibê *Fe'ûlun / Fe'ûlun / Fe'ûlun / Fe'ûl* nivîsîye. Malika pêşî ya berhemê ev e.

*"Bi navê Xwudayê cihan aferand
Bi hemdê Xwudayê hemû tişt hemand" (Xursî, Pêdiviyên Ol û Dîne
Îslamî, r. 3)*

Berhema *Wêranbûna Dinyayê û Avabûna Axretê* jî bi teşeya mesnewîyê hatîye nivîsandin. Weke cûre *mehşername* ye. Ev berhem jî wek berhema *Pêdiviyên Ol û Dîne Îslamî* bi behra muteqariba 8 pêngaviya meqsûr bi qalibê *Fe'ûlun / Fe'ûlun / Fe'ûlun / Fe'ûl* hatîye nivîsandin. Malika pêşî ya berhemê ev e.

*"Bi Yezdanê ku masîwa aferand
Mûhemmed û Quran ji bo me şîyand" (Xursî, Wêranbûna Dinyayê û
Avabûna Axretê, r. 3)*

b. Ji Alîye Helbestan Va

222

Xemkûr, hin helbestên xwe bi şêwaza edebîyata klasîk nivîsîye û navê xwe di nav rêza şa'irên klasîk da bi cih kirîye. Hem teşeyên nezmê wek xezel, mesnewî, murebbe' bikaranîye û hem helbestên xwe bi kêşa erûzê nivîsîye. Li jêr emê ji şî'rên klasîk mînakên bidin.

*"Evîn û hesreta nûrê weke agir di dil daye
Bi derdê vê evîna rij ku bimirim qey ne hêja ye?"*

*Sivik bûn derdê dunyayê lê ya nûrê li dil maye.
Eva jandar û agirnak tenûr nav dil de dada ye" (Xursî, Helbestên Olî, r
116).*

Ev xezela Xemkûr, bi erûzê, bi behra Hezec ê û bi qalibê *Mefa'îlun / Mefa'îlun / Mefa'îlun / Mefa'îlun* hatîye nivîsandin. Ev xezel bi serwaya (a, a, a, a – b, b, b, a) hatîye nivîsîn.

*"Carek tu were nig min bila kes te nebînî,
Da ku ji devê yaran li me rexne ne barin*

*'Eşqa te bi dil min xistîye ar û rivênî,
Hêsir bi kovana te ji çavê me dibarin" (Xursî, Kulîna Nivîna, r. 25).*

Ev xezela jor jî, bi serwaya (a, b, a, b – c, b, d, b) hatîye nivîsandin. Bi behra hezeca 8 pêngaviya exreba mekfufa mehîzûf li ser qalibê *Mef'ûlu / Mefa'îlun / Mefa'îlun / Fe'ûlun* hatîye honandin.

Piranîya şî'rên wî yê klasîk bi teşeya mesnewî û bi behra muteqarib hatine nivîsandin.

"Bi navê Xwuda Xaliqê Zulcelal
Me wergirtî pênuş bi destê helal" (Xursî, Helbestên Olî, r. 156)

Ev malikên me jî nameyek Xemkûr wergirt, bi teşeya mesnewîyê hatne nivîsandin. Bi behra Muteqariba 8 pêngaviya meqsûr û li ser wezna *Fe'ûlun / Fe'ûlun / Fe'ûl* nivîsîye.

1. Xemkûr Di Edebîyata Millî Da

Xemkûr, piranîya helbestên xwe bi teşeya Xwemalîya Kurdî/Millî nivîsîye. Di vê teşeyê da herî zêdetir teşeya 5, 7, 11 kîteyî bikaranîye. Li jêr emê mînakên helbestên bi 5, 7, 11 kîteyî bidin.

"Xursa mey jorîn,
Warê mey şêrîn,
Têr nake nêrîn,
Ronya çave ew.

Cih û warê min,
Dahl û darê min,
Dost û yarê min,
Gav û çavin ew" (Xursî, Ger û Geşta Min, r. 13).

Mijara şî'rê pesnê welatê şa'ir e. Lewra şa'ir ji herêma Xursê ye. Şî'r bi 5 kîteyî hatîye honandin.

"Edirne warkî xweş e,
Tev şênahî û geş e.

Merîc çem kî navdar e,
Herdu rex jî bi dar e" (Xursî, Ger û Geşta Min, r. 33).

Sernavê vê şî'rê "Edirne-1" e. Li ser xweşikahîya bajarê Edirne û xwezaya wê hatîye nivîsandin. Şa'ir dema li bajarê Edirne gerîyaye nêrînen xwe anîye ziman. Şî'r ji 7 kîteyan pêkhatî ye.

"Gula xursa delal Heftê Xwehan e,
Spas bo wî ku ev nava'l te danî.

Bi navkî bûn hemî gundên li dorê,
Dinase ew bi du navên xuyanî" (Xursî, Ger û Geşta Min, r. 43).

Şa'ir, şî'ra xwe li ser taybetî û xweşikahîya gundê xwe nivîsîye. Duwazde gundê Xursê henin. Navê gundê şa'ir tenê di nava wan da ji du bêjeyan û bi du navan tê nasîn. Navê gundê şa'ir yek "Heftêxwehan"e û yek jî "Xursa Jorîn"e. Şî'r bi 11 kîteyan hatîye nivîsandin.

2. Xemkûr Di Edebîyata Modern Da

Mebesta me ji helbesta modernê, helbesta serbest e. Ew helbesta di navbera cenga cihanî ya yekem û duwem da xwe daye der, bê kêş û terazû ye, lê bi pîver e, ahenga mûsikayê tê da heye û bi hizr, hest û ramanên helbestvanî hatîye honandin.

Dîwana Xemkûr *Welatê Wêran*, ji helbestên nûjen/serbest pêk hatîye. Rêzên hin helbestan zêde dirêjin. Dişibihên pexşanê. Bi dirêjahîya rêzikên xwe nêzî pexşanê kiriye. Helbesta herî kin ji çar rêzikan pêk hatîye. Li jêr emê du mînakên helbestên serbest bidin.

Belkî Ev Gotin

Min baş dibîr ve bîne,
Belkî ev gotinên min a dawîn be.
Hesab bike ku ez bayê hênîk bûm,
Û min li bedena te da û ji jîyana te dûr ketim.
An jî ez lehîyek ava baranê bûm
û di kuçeya ber mala te re derbas bûm.
An jî ez xewnek nîvê şevan bûm,
bi şîyarbûna te re ji ber çavên te wenda bûm
An jî ez kevok bûm
û ji nav destên te firîyam
û
ji ber çavên te wenda bûm.
Delala min
Min bo xwe meke derd
û Xemgîn nebe (Xursî, *Welatê Wêran*, r. 11).

Ez Birîndar im

Dilo
Çima nayê girtin?
Çima nayê girtin“li ber te” derîyê xema?
Her roj tê avdan mîna kulîlkê rexên çema dilo
Çima dilo, çima?
Û keserên te,
Keserên te her bi êş û janê hişîn in,
Qet na çimlisin û pelên xwe naweşîn in dilo.
Çima dilo, çima?
Û dengê te,
Dengê te carek bitenê ji guhê min neketin,
Lewra derd û kul û keder ji te dûr neketin dilo
Çima dilo, çima?
Û jîyana te,
Jîyana te hemû çû bi qêrîn û hawaran,
Û nalînên te ji hev dixilxilî nin lat û zinaran dilo
Çima dilo çima?
Û çavên te,
Çavên te yê rizgarîyê hertim dimînin girtî û kor,

Lewra tu ma li nav şekalan û hov derketin jor dilo
Çima dilo, çima?
Û xemên te dilo,
Xem û xeyalên te yên giran û kederê te yên kûr,
Navê min jî bi xwe re guhertin û kirin *Xemkûr* dilo.
Çima dilo, çimaaaaa (Xursî, Welatê Wêran, r. 48).

3. Xemkûr Di Edebîyata Gelerî Da

Xemkûr, hem bi helbestên xwe û hem bi peşanên xwe beşdarî edebîyata geleri bûye. Bi helbest stran nivîsandin e. Di dawîya dîwana xwe *Buxçika Bûka Dîl Girtî* da deh (10) stran bi cih kirîye. Ji bilî stranan "Qisse" û "Pêkenî" jî nivîsîye û di nav dîwanên xwe da cih daye wan. Qisseye "Mirov û Heywan" (Xursî, Welatê Wêran, r. 106) û pêkenîya bi navê "Pêkenok" (Xursî, Welatê Wêran, r. 113) di dîwana "*Welatê Wêran*" da bi cih bûye. Li jêr emê cih bidin stranek Xemkûr.

Ax çîyayo!

Çîyayo te çima li me wa kir,
Te kezeba me şewitand mala me xera kir,
Te pozê xwe bilind kir serê xwe xuya kir.
Te zarokên me ji ber çavên me wenda kir çîyayo.
Ax çîyayo çîyayo çîyayo, şewityo çîyayoooo.
Ax çîyayoooo!
Çîyayo bila li me nehatana meha vê adarê.
Deşt û zozanê me geş nebana bi kulîlkên vê biharê.
Pelê zarokên me ji darê hatin xwarê.
Dilxwazekî me nema berê xwe bide çîyayê reşkê vê hewarê çîya yo.
Ax çîya yo, çîyayo, çîyayo, şewityo çîyayoooo (Xursî, *Buxçika Bûka Dîl Girtî*, r. 179).

D. KESAYETÎYA WÎ YA EDEBÎ

1. Ji Alîyê Tema, Mijar û Cûreyan ve

Di şî'rên edebîyata Klasîk de temayên sereke ev in; dîn, tesewif, felsefe, şîn (mersîye), pesin (medhîye), pend (şîret) û hîkmet in. Di van temayan da hin tema û mijar ji hest û ramanên şa'ir, ji hizr û bawerîyên şa'ir dabin der jî, rewşa civakî, çandî, dînî, sîyasî ya serdema şa'ir jî kartêkirînekê li tema û mijaran dike. Di edebîyata millî da tevî hin temayên edebîyata klasîk, temayên civakî, çandî û sîyasî, hizra hişyarkirina gel, avakirina hafîze û birewarîya civakî wek temayên sereke di şî'rên şa'irên millî da derdikevin holê. Evîn, hizr û ramanên şa'irî derbarê mijarên cûrbicûr di şî'rên serbest û geleri da bûne mijarên şî'ran.

Xemkûr, ger şa'irê yekalî, nûnerê edebîyatekê bi tenê bûya, me dê bikaribûya bi berfirehî mijar, tema û cureyên şî'rên wî rave bikira. Bi sedema zêdebûna mijaran, emê li jêr li ser mijar, tema û cûreyên şî'rên wî yên sereke bisekinin.

Di şî'rên Xemkûr da evîn temaya sereke û bingehîn e. Evîn, hem bi şêweya klasîk, hem bi şêweya millî, hem bi şêweya modern û hem bi şêweya gelerî di şî'rên Xemkûr da rû dide. Di şî'rên klasîk da evîna sereke, evîna Cenabê Peyamber (s.x.l.) e. Her çend şî'rên wî yên li ser evîna Cenabê Peyamber (s.x.l.) bi şêweya klasîk hatibin nivîsandin jî, wek klasîkên me yên kevin bi têgeh, telmih, teşbîh û îstî'areyan nehatine xemilandin. Rasterast hestên xwe anîye ziman. Bi asanî tê famkirin ku Xemkûr evîndarekî Cenabê Peyamber (s.x.l.) e. Şa'ir, evîna xwe ya li ser Cenabê Peyamber (s.x.l.) wiha anîye ziman:

*"Evîna şahê mehdervan,
Li min bû derdê bê derman.*

*Jibil mâşûq nema derman,
Ji Xemkûr re bi şîfa bî" (Xursî, Helbestên Olî, r. 29).*

Di şî'rên ku bi şewaza millî, modern û gelerî hatine nivîsandin da em evînek realist dibînin. Şa'ir evîna xwe venaşere û bi têgeh û mecazan nayne ziman. Bi taybet di dîwana "*Evîna Bêmiraz*" û Dîwana "*Evîname*" yê da mijarên evînî hîn zêdetir rû dane. Di hizra Xemkûr da di dinê da derdê herî giran derdê evînê ye.

*"Hûn dizanin li cîhan,
Derdê giran kîja ne?*

*Li gorî min evînî,
Derdê herî bi jan e" (Xursî, Evîna Bêmiraz, r. 54).*

Hezkirîya Xemkûr *Gulo* ye. Gulo, hezkirîyek xeyalî ye. Di dîwana "*Evîname*" yê da, di 23 şî'ran da Xemkûr û Gula bi hev ra guftûgo dikin û derdên dilê xwe ji hev ra vedibêjin. Gulo jî evîndarê Xemkûr e. Geh evîna xwe ji hev ra dîyar dikin, geh hêvîya gihaştinê dikin û geh ji derdê dûrbûnîyê gazindan bi hev dikin. Li jêr ji şî'ra bi navê *Bedewê*, emê herdû çarînen pêşî ji guftûgoya Xemkûr û Golu wek mînak bidin.

*"Xemkûr;
Beyanî baş delala min,
Şîrîn û çavxexala min.
Tu yî her fînda mala min,
Şîyar kir dil evîna te.*

*Gulo;
Şîyar be guh mede xewê,
Dil bide şêrîn bedewê,
Wa dixwîne wek mêkewê,
Li şengalê'b evîna te" (Xursî, Evîname, r. 3).*

Xemkûr nûnertîya xwe ya klasîk bi taybet di "*Dîwana Olî*" da derdixe pêşberî me. Di vê dîwanê da *dîn* temaya sereke ye. Mijara sereke evîna Cenabê Peyamber (s.x.l.) e. N'et û medhîyeyên Cenabê Peyamber (s.x.l.) cûreyên sereke

ên vê diwanê ne. Xemkûr di diwanên xwe da ji bilî n'et û medhîyeyên Cenabê Peyamber (s.x.l.) gelek cûreyên edebî bikar anîye. Li jêr emê mînakên cureyên edebî pêşkêş bikin.

a. Ne't

Şi'rên li ser pesnên Cenabê Peyamber (s.x.l.) hatine nivîsîn dikevin vê kategorîye (Aykanat, 2013, r. 53) ; (Dilçin, 1992, r. 257). Bi taybet pesnên li ser gramî û mezinatîya pêxemberiyê hîn zêdetir tîn dîtin. Ne'tên Xemkûr di *Dîwana Olî* da civîyane. Şi'rên *Dil Bi Cizbê Ket, Dildar û Dîlber, Gula Mûhememdî û Bi Qurban Bim* mînakên Ne'tên Xemkûr in. Li jêr herdû malikên serî ên şî'ra *Bi Qurban Bim* emê mînak bidin.

*"Bi qurban bim Gula Cihan,
Li min carek bibî mêvan
Nebînin yek der û cîran
Bi qurban bim, bi qurban bim"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 27).

b. Munacat

Şi'rên, ku di naveroka xwe da neçarî, bê taqetî, poşmanî û laveyên şa'irî û li hember van mezinantî û hêza Xweda tîne ziman re Munacat hatîye gotin. Di munacatan da şa'ir daxwaza bexşandina xwe ji Xweda dike (Çelik, 2015, r. 448). Di nav şî'rên Xemkûr da du munacat cih girtine. Şi'ra *Sadiq im Ellah Dibêjim* û *Xwestina Bexşînê* dikevin cureya munacatê. Beyta serê şî'ra *Sadiq im Ellah Dibêjim* wiha destpêdike.

*"Ez dexîlim ya Îlahî, ez bi te her bawer im,
Min ji zikrê te yeqîn e, pêgirtîyê pêxember im"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 227).

c. Şefa'etname

Ji şî'rên daxwazîya mehdervanîyê ji Cenabê Peyamber (s.x.l.) dikin û naveroka malikan li ser mehdervanîya roja heşrê hatibe avakirin re *Şefa'etname* tê gotin. Dibe helbest seranser *Şefa'etname* be û dibe di helbestekê da hin malik daxwazîya mehdertîyê anîbe ziman (Kardaş, 2013, r. 1903). Sernava şî'rêk Xemkûr, *Daxwazîya Şefa'etê* ye. Ji sernava şî'rê dixuye ku şî'r *Şefa'etname* ye. Herdû beytên pêşî wiha ne.

*"Seyyidê min rêberê min! Xwestekim bê çare me.
Min avêt ser te reşa xwe, va li ber rewza te me.*

*Min li hîsabê biparêze, xwedî rabe li me.
Çavê min mane li rê ez, bende birhanek te me"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 55).

d. Mi'racîye

Şi'rên li ser Mi'raca Resûlê Xweda hatibe nivîsandin, bûyera mi'racê kiribin mijarên xwe di vê kategorîye da tîn senifandin (Kınay, 2016, r. 262). *Mi'racîye*, dibe hem şî'rek serbixwe be û dibe berhemek serbixwe be. Şi'ra bi sernavê *Mîrac* hatiye nivîsandin mijara Miracê anîye ziman. Şaîr di çarîna yekem da hezkirina xwe ya li hember Cenabê Peyamber (s.x.l.) tîne ziman. Di çarîna duwem da hin hêvîyên xwe rave dike û di çarîna sêyem da dest bi mijara Mi'racê dike. Çarîna sêyem wiha ye.

*"Seyyidê min rêberê min serwerê ola helîm
Tu bi fermana xudayê min giha erşê Ezîm*

*Ku te xwest sola xwe derxî, xwas biçe 'erşê 'ezîm
Lê Xwedayê min nehişt tu xwas biçî erşê 'ezîm"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 145).

e. Mededname

Şi'rên li ser xwestina alikarîyê amadebûne wek *Mededname* hatine binavkirin (Çelik, 2015, r. 450). Şi'ra Xemkûr a bi navê *Ya Resulellah Meded Mededname* ye. Di şî'rê da şa'ir alikarîyê ji Resûlê Xweda dixwaze. Şa'ir ji dileva bêjeya el-meded *Ya Hefadê Me Hejaran* bikaranîye. Ev riste di dawîya hêmu çarînan da wek dîsgotina helbestê hatiye bikaranîn. Destpêka *Medednameyê* wiha ye:

*"Ez ji amed tîm mêvan im,
Dil kebîb im bê eman im,*

*Te dermanê xwe dizanim,
Ya hefadê me hejaran"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 269).

f. Cîhadname

Sê helbestên Xemkûr ên binavê *Cîhad 1*, *Cîhad 2* û *Cîhad 3* mijarên cîhadê bi bîr tîne. Me van şî'ra wek *Cîhadname* bi nav kirine. Di hizra şa'ir da cîhada pêwîst cîhada zanebûnî û dewlemendîyê ye. Şi'ra *Cîhad 1* bi vê malike destpê dike ku hizra şa'irî jî bi me dide nasîn.

*"Kafirên stemkar, kar kir û pêşde çûn,
Hogirên misilman, bo çi razane hûn"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 31).

g. Hikmetname

Hikmet, tiştên ji bo kiryarên herî baş û qenc werin holê re hatiye gotin (Şukr, 91, r. 28). Çi berhem û çi şî'rên li ser vê mijarê hatibin nivîsandin wek *Hikmetname* tîn nasîn. Şi'ra xemkûr ya bi navê *Rezên Şewîtî* dikeve cureya *Hikmetnameyê*. Di şî'rê da hikmet bi hikayetekê hatiye rave kirin. Malika pêşî a şî'rê wiha ye.

"Hebû kesek dilovan, bo hejaran mihrîvan.
Xwedî rez û dewlemend, bi şivan û bi gavan" (Xursî, Helbestên Olî, r. 215).

h. Remezanname

Şi'rên mijarên derbarê meha remezanê û rojîya wê de ji xwe ra kirine mijar *Remezanname* nin (A. Mermer, S. Deniz, Y. Bayram, L. Alıcı, M. Eflatun, N. K. Keskin, 2014, r. 304). Xemkûr hem li ser meha remezanê û hem li ser hin rojên olî yên pîroz helbest honandine. Wek giramîya rojgirtina dehikê hecîyan kirîye mijara şî'ra bi navê *Girîngîya Dehikên Hecîyan*, şî'ra bi navê *Rûmeta Şeva Qîmetbiha* li ser şeva leyletu'l-Qedrê hatiye nivîsandin. Şî'ra bi ser navê *Rojîya Remezane* dikeve nav cûreyê *Remezannameyê*. Destpêk wiha ye:

"Rojî mehek bê gemar e.
Xêrû berket jê dibare

*Rojî girtin bo me kar e.
Werin vê xêr û berketê"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 218).

i. Nesîhetname

Şi'rên mijara wan pend û şîret bin ji wan ra *Pendname*, *Nesîhetname*, *Şîretname* hatine gotin (Çelik, 2015, r. 456). Di helbesta *Dilsozîya Bi Olê Re* da şîret û nesîhetan dide mislimanan. Di helbesta *Dilo Bêje Şêx û Mela* da nesîheta li şêx û melayan dike. Di dîwanên wî de gelek şî'r û malikên pendwarî tên dîtin. Wek mînak; di dîwana "*Evîna Bê Miraz*" da şî'ra *Derdan Li Xwe Kom Nekin* ji şîretan pêk hatiye. Malika yekem a şî'ra *Dilsozîya Bi Olê Re* wiha ye.

"Werin ba min gelî yar û hevalan,
Bibêjim bo we çend heb galegalan" (Xursî, Helbestên Olî, r. 85).

j. Qîyametname

Şi'rên li ser bûyer û rûdanên qîyametê dikevin bin vî navî (Güzel, 1999, r. 652). Helbesta bi navê *Dawîya Dinyayê* rabûna qîyametê kirîye mijar. Ji ser nava şî'rê jî mijara wê dixûye. Şî'r bi munacatê dest pê dike û paşê rewşa qîyametê rave dike. Pifkirina sûrê, rabûna mirîya ji goran û mijarên roja heşrê di şî'rê da bi cih bûne. Herdû malikên destpêka helbestê wiha ne.

"Melek ku puf sûrê biki,
Laş û gîyan ji hev diki

*Ba û bahozê radiki,
Çîyan ji cê wan radiki"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 49).

k. Îyadetname

Şi'rên di wan da şa'ir bi felekê, bayê, avê ra weke dost û hevvalê xwe bi terzek samîmî bi wan ra diaxive dikevin bin cureya *Îyadetnameyan* (Çelik, 2015, r. 461). Xemkûr di dîwanên xwe da, xwe ji cûreya *Îyadetnameyan* bê par nehiştîye. Şi'ra bi navê *Bayê Hênîk* dikeve kategoriya *Îyadetname* ye. Di vê şî'rê da pirsên şa'irî ji bayê tê dîtin. Şi'ra bi navê *Bayê Hênîk* dişibihe şî'ra Feqîyê Teyran (1561-1641) a meşhur *Ey Av û Av*. Pêkane Xemkûr di bin bandora Feqî da mabe. Şi'r wiha destpêdike:

*"Ya Reb çi ba ye tu didî,
Belkî tu çavan jî nedî.*

*Zanim ku nayê bê xwedî,
Dîyar bikî vê hikmete"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 16).

l. Medhîye

Ji şî'rên pesnê re *Medhîye* tê gotin. Di medhîyeyan da pesnê şah, padîşah, kesayetên mezin wek şêx, mela, şa'ir, sîyasetmedaran tîn dîtin. Ji bilî van kesên, di dile şa'irî da cih girtibe, wek dost û hevalên wî jî dibin mijara medhîyeyan (Fesaî, 1380, r. 161). Helbesta bi navê *Axtepe*, medhîyeya li ser şêx 'Ebdurrehmanê Aqtepe û berhema wî ya giranbiha *Rewdî'n-Ne'im* ê ye. Helbesta bi navê *Seyda Mela Ehmedê Şêx Remo* dikeve nav cûreyê medhîyeyan. Destpêka şî'ra *Axtepe* wiha ye.

*"Kete destê me pirtûkek ji ristan,
Mi go qey ez ketim nav werz û bîstan"* (Xursî, Helbestên Olî, r. 10).

m. Mersîye

Mersîye, bêjeyek erebî ye. Di edebîyata farisan da bi "*sûgname*" an "*mersîye*" û di edebîyata tirkî da "*ağit*", di edebîyata Kurdî da bi "*Zêmar*" hatîye binavkirin. Wek ku em dizanin mersîye bûye navê çeşnek ji helbestên edebîyata klasîk û di edebîyata klasîk a kurdî, farsî, erebî û tirkî da, helbestên li ser şî'nê, şî'na kesên cih di dilê şair da girtibe bi vî navî hatine nasandin (Fesaî, 1380, r. 172). Şi'ra li ser mirina Celal Telebanî (1933-2017) nimûneyek ji mersîyeyên Xemkûr e. Ev şî'r di dîwana *Evîna Bêmiraz* da cih girtîye. Di heman dîwanê da em li ser Seydayê Tîrêj jî mersîyeyê dibînin. Mersîyeya li ser Celal Telebanî bi van malikan destpêdike.

*"Mam Celal Telebanî,
Te jî serê xwe danî,*

*Bû mêvanê axa sar,
Serî li gorê danî"* (Xursî, Evîna Bêmiraz, r 106).

n. Jînnamê û Xwejînnamê

Jîyannamê bi navê "Zendedgînamê", "Karnam"ê û "Tercumê Hal" jî tê nasîn. Şa'ir ji destpêka jîyana xwe heta dema nivîsandina şî'rê wek kurte jîyana xwe dide ber çavan (Dad, 1385, r. 270-271). Di hin cûreyên Jîyannamêyan da jîyana hin kesayetên piştî mirina wan ji teref hin kesan de bi şî'rê tê nivîsandin. Di edebîyata Kurdî da ev cûre berhemên tînin (Ertekin, 2015). Xemkûr weke hin şa'iran jîyana xwe bi helbestanîye zimana. Di helbesta bi navê *Rojbûna Min* da em jîyannamêya şa'ir dibînin.

*"Sala çil û pêncan ku hat,
Roj bû yekê meha sibat.*

*Xwedê ji derya jîyanê,
Da dayîkek xursî xelat "* (Xursî, Evîna Bêmiraz, r. 169).

o. Newrozîye

Newrozîye yan Newrozname cûreyek edebî ye. Ji bo pêrozbahîyên newrozê şî'rê û stranên taybet li ser girîngî û rewşa cejna newrozê hatine nivîsandin dikevin bin vî kategorîyê. Ji şî'rên bi vî rengî re *Newrozîye* hatîye gotin. (Ergün, 2018, r. 335) ; (Artun, 2017, r. 158) *Were Em Herin Newrozê* di nav şî'rên Xemkûr da mînakê e ji bo cûreyên newroznameyê. Di dîwana "*Tûrikên Kul û Derdan*" da jî helbestek *Newrozîye* tê dîtin. Her wiha di dîwana "*Welatê Wêran*" da şî'ra serbest a bi navê *Nerwroz* jî Newroznameyê Xemkûr e. Çarîna pêşî jî şî'ra *Were Em Herin Newrozê* wiha destpêdike.

*"Zivistan çû dinya li me bûye bihar.
Gul û gîya şîn hatine 'l ser koka xwe.*

*Were em derkevin tevde ji gund û war,
Herin nava gul û gîya newroza xwe" (Xursî, Buxçika Bûka Dîl Girtî, r. 160).*

p. Name

Şî'ra ji teref şa'irî jî bo kesekî din jî bo daxwazakê, jî bo ravekirina mijarekê, jî bo çareserkirina pisgirêgekê yan jî hişyarkirin û şîretan hatîye nivîsandin bi cûreya *Nameyê* tê nasîn. (Deniz, 2008, r. 15). Di dîwanên Xemkûr da gelek *Name* tînin dîtin. Bes di *Dîwana Olî* da sê *Name* hatine nivîsandin. Yek ji wan *Nameyên* jî bo Mela Tewfîq hatîye nivîsandin. *Name* wiha destpêdike.

*"Bi navê Xudayê sîfatên kemal,
Me pênuş bi destê xwe girtî li mal.*

*Me çend xet nivîsî li vî kaxetê,
Jibo yek bira yê xwe yê axretê" (Xursî, Helbestên Olî, r. 165).*

q. Guftûgo/Gotûbêj

Şi'ra ji teref du kesan ve hatîye honandin, ango du kesan şî'r avêtine ber hev ra *Guftûgo* tê gotin. Pêkan e ku herdû şa'ir rasteqîn bin û şî'r avêtibin ber hev, wek; *Guftûgo ya Mela û Feqî* (Zivingî, 1978, r. 895), û dibe yek jê kesekî xeyalî be. Şa'ir di xeyala xwe da bi hin şa'ir an kesayetan an dildara xwe ra axivî be. Di dîwanên Xemkûr da *Guftûgo* cihekî taybet digire. Şa'ir di xeyala xwe da bi hin kesan ra diaxive. Bi giştî 26 *Guftûgo* di dîwanan na bi cihbûne. Ji wan *Guftûgo* yan; 23 *Guftûgo* bi *Gule* ra, yek bi *Goyî* ra, yek bi *Xak* ra û yek jî bi *Cegerxwîn* ra ye. Mînaka *Guftûgo* yan li jor hate dayîn.

r. Hîcwîye

Hîcwîye jî cureyek edebî ye. Di dîwanên Xemkûr da ji hîcwîyeyên şexsî zêdetir, rexneyên civakî tên dîtîn. Di edebiyata farsî da ji vê cûre rexneyan ra *Tenz* (Dad, 1385, r. 339) hatîye gotin. Li jêr dema em kesayeta Xemkûr ji alîyê civakî da vekolînîn ewê bi berfirehî li ser vê mijarê bê sekinandin. Ji ber vê yekê, li vir em li ser nasekinin.

2. Ji Alîyê Ziman ve

Zimanê şî'rên Xemkûr ji zimanê şa'irên klasîk cuda ye. Di helbestên wî de berovajî şa'irên klasîk, bêjeyên farsî û 'erebî gelekî hindik in. Heta ji Xemkûr hatîye kurmançî bikar anîye. Hin bêjeyên 'erebî hebin jî, ji bêjeyan bêtir têgehên dînî ne, wek; *Rehman, Rehmet, Subhan, Zikir*. Ev cûre têgeh gelek caran ji bo wezna şî'rê hatine bikaranîn. Lewra em dibînin di heman malikê da wateya bêjeyê bi kurdî jî heye. Wek Mînak;

"Ji *kufre* re neyar e her '*eduw* we,
Musulmanan di bexşîne, 'efuw we" (Xursî, Helbestên Olî, r. 42).

Wek xalek sereke di şî'r û dîwanên şa'irên klasîk da bêjeyên razber zêde tên dîtîn. Xemkûr xwe ji bêjeyên razber dîr kirîye. Li dewsa bêjeyên razber bêjeyên şênber bikar anîye. Bi vî rengî ji alema şî'rê ya razber derdikeve û dinya û hestên xwe bi bêjeyên şênber û halê rasteqîn vedibêje. Teşbîh û îstîfeyên şî'rên wî bi sedema bêjeyên şênber çêjek taybet dide mirovan. Bi van taybetîyên xwe dibe şa'irekî realîst. Wek Mînak:

"*Bê zar û girtî û dîl im, li nav koma neyara
Cerg û dev û lêvê min, ziwa bûne'j hewara*

*Jîna min hemî borî, li ber hêt û dîwara
Ta kengî dê rizgar bim, ji destê dilgemara"* (Xursî, Evînnama, r. 10).

Xemkûr ji bedêla mezmûn û têgehên edebiyata klasîk ku bi piranî ji bêjeyên erebî û farsî pêk tên têgehên Kurdî xistîye cihê wan. Wek mînak; ji dêleva *Çeşmên Cadû* û *Reştûz ê Awirên Mêrkuj*, ji dêleva *Xeram ê Meş Qitik* û ji dêleva

Dêm ê Hinark bikarhatîye. Bi vî şiklî hem ji helbestvanên klasîk vediqete û hem têgeh û teşbihên resen çêdike.

Di şî'rên Xemkûr ên ku dikevin qada edebîyata millî, modern û gelerî da zimanê rojane hîn bêtir dixûyê. Xemkûr zimanekî sivik bikaranîye. Ziman, xwerû û vekirîye. Ji axaftina rojane ya gel hatîye wergirtin. Ji ber vê yekê şî'rên Xemkûr bi hesanî tèn fêmkirin. Em ji edebîyata millî mînakekê bidin.

*"Porê min tev bû hirî
Temen borî bi girî
Lewre kerên bê terî
Ketin bexçê bi herî.*

*Bexçe bû gêra kera,
Cî me nema'l van dera,
Em belav bûn her dera,
Ta Ege û Marmara"* (Xursî, Ger û Geşta Min, r. 47).

Ji alîyê kurmancî va zimanê wî dewlemend e. Hin bêjeyên di nav gel da kêmtên axaftin di şî'rên wî da tèn dîtîn. Wek mînak; ji bo *Edebê Pûşil*, ji bo *Sîyasetê Ramyarî* û ji bo *Terbîyeyê Şerde* bikar anîye. Ev jî, bûye dewlemendîya zimanên şî'rên wî. Armanca wî ya sereke bi vê şewazê pêşxistina zimanê Kurdî ye. Ji bo pêşxistina zimanê Kurdî û belavkirina bêjeyên Kurdî hîlbijartinek enqest tèn dîtîn.

Nivîsandina ferhenga di dawîya dîwanan da xalek girîng e, hem ji bo famkirina helbestan û hem ji bo pêşketina ziman. Dema dîwan an dîwançe tèn çapkirin, ji teref weşanxaneyan an ji teref amadekaran va, ferheng li dawîya wan tèn bicih kirin. Carinan jî di dawîya rûpelan da wek jêrenotan wateyên bêjeyan tèn dayîn. Bi taybet ev ferheng ji bo bêjeyên bîyanî ne. Lê Xemkûr hem wî bi xwe ferhengên şî'rên xwe amade kirîye û hem ferhenga wî ji bo bêjeyên Kurdî ne. Ev taybetî di nav şa'iran da nayête dîtîn. Bi vî rengî hem bi şî'rê xwe û hem bi ferhengên xwe yên di dîwanên xwe da xebatek girîng ji bo bikar anîn, fêrbûn û pêşketina zimanê Kurdî kirîye.

3. Ji Alîyê Civakî ve

Xemkûr dilsozekî civakê ye. Dilsozîya wî ji du hêlan ve dikare bê vekolîn. Yek, alîyê dînî û yek alîyê sinc û çandî. Xemkûr, kesayetekî alim û zana ye. Di medreseyan da xwendîye. Haya wî ji bîr û bawerî û pêdivîyên dînî heye. Kiryarên tèn kirin û gotinên tèn gotin ji bo dîn guncav in an dijî dîn in, bi asanî dikare ji hev veqetîne. Bi zanebûna xwe û bi bîr û bawerîyên xwe, şêx û melayan rexne dike. Ev rexnekirin ne dijbertîya mela û şêxan e. Lewra em dibînin pesnê hin şêxan jî daye. Rexneyên wî li ser kiryar û gotinên dijî dîn, bîr û bawerîyên ne li gorî dîn û li ser çewtî û xwarîyên li ser navê dîn tèn kirin hatine kirin. Di Şî'rek xwe da poetîka xwe ya rexneya li hember şêx û melayan wiha tîne ziman:

"Bibê; rexnê me bo yên xapînok in
Pirêza wan ne pak in pêkenok in

Ne bo şêx û melayê rind û pak in
Di nav gel de diîsin wek mirak in" (Xursî, Helbestên Olî, r. 13).

Di şî'ra Şêxê Nexwendî da derbarê şêxên nexwendî, kesên ku agahiya wan ji dîn û tesewifê tune, bi cil û bergên xwe gel dixapînin wiha dibêje:

"Zatek me dî tac li serî
Çav û birû tev kilkirî
Gopal li dest rih şehkirî
Qaşo şêxê terîqetê.

Kêfa li şêx li Mîr tune
Çav dilîzin mîna cin e
Keramet û xwendin tune
Kes nabîne vê sosretê" (Xursî, Buxçika Bûka Dilgirtî, r. 142).

Ji bo şêx û melayên bi 'ilmê xwe kiryarên xwe dikin, ji civakê ra rêbertîyên dikin, peywîrên xwe bi cih tînin pesindarîyê dike. Ev yek bi me dide zanîn ku rexneyên wî li hember kiryar û gotinên şaş û çewt in. Wek Mînak:

"Şêx Maşûqê weke gul
Barê giran hilda mil

Jibo Xemkûrê xursî
Bû dermanê dilê kul" (Xursî, Evîna Bê Mîraz, r. 18).

Li ser çewtî û xwarîya since, dijî dîn û civakê gilî û gazinên xwe anîye ziman. Bê şermî û bê fedîtî, belavbûna tolazî û nemabûna namûsê gilî û gazinên sereke ne. Li ser vê rewşê nêrînen xwe yên li bajarê Antalya wiha ristîye:

"Gelek jê xort û qîz in
Li nav derya dilîzin

Nîne exlaqên olî
Lê pirin tog û tolî

Hemî ne ku bi mahr in
Lê wek maran bi jahr in

Rexên derya xîz û tav
Keç û xort tev diçin nav

Nêr û mê pev diarin
Agir li wan dibarin

Yek dibe dik yek mirîşk
Çîpan li hev dikin îşk

*Misilman in, kafir in
Ji hev nayên naskirin*" (Xursî, Ger û Geşta Min, r. 3).

Xemkûr piştî ku rexneyên xwe dike, çareserîya pirsgerêkan jî destnîşan dike. Çewtî û şaşî bi çi reng û şêwazê pêwîst e ji holê bîr rakirin, li gorî çanda gel tîne ziman. Di şî'ra *Jinika Parsek* da parskirina jinan rexne dike. Bi vê rewşê, bi parsektîya jinek ciwan gelek xemgîn dibe. Piştî rexneyên xwe çareserîya pisgirêkê nîşan dide.

*"Weke wê pirin, parsek û gerok
Ka em bi pirsin, çîye naverok*

*Bi malbatên xwe, ku ew netirsin
Dê ew bêxîret, ji kê bitirsin*

*Divê ku malbat, bibin yek li wan
Weke rihsitîn êriş bikin wan*

*Bigrin, girêdin, destê wan bi ben
Heta wan bikin pepûk û reben*

*Jinikê wan jî, ji wan bistînin
Ta sozek bi cî, ji wan bistînin*

*Nigê wan têkin, cihekî asê
Da ku jinên xwe, neşînin parsê*

*Çima dê jinik, bi pars û pûsê
Xwedî kin mêrên, dûrî namûsê*

*Ber bi xebitin, çi kar bi dest ket
Çi pir çi hindik, ji Xwedê berket*" (Xursî, Ger û Geşta Min, r. 64).

Xemkûr, ji civakê ne dûr e. Hemû rewş û bûyerên di serê civakê da derbas dibin çî dîrokî, çî sîyasî û çî çandî şopandîye û kirîye mijarên şî'rên xwe. Nezanîya gel, hejartîya millet, nexwendin, bêtifaqî, bindestîya jar û xizana, zordestîya çîna dewlemendan, mafên jinan, Komkujiya Helepçeyê û erdhêja Wanê rengên xwe didin malikên Xemkûr. Li ser erdhêja Wanê di şî'ra bi sernavê *Karesata Wanê* da, malikên xwe wiha dirêse:

*"Werin bibinin, şarê Wana min
Hûnê nas bikin, hemû jana min*

*Karesata hat, serê wana min
Dil hemî sotin, bê yên stemkar*" (Xursî, Buxçika Bûka Dilgirtî, r. 82).

Encam

Helbet ev xebat di çarçoveya nivîsarekê de hate amade kirin. Loma bi tefasîl derfet tune ku wesf û taybetîyên helbesta Xemkûr bi hûrgulî were dayîn. Bi vê nivîsarê qesta me ya sereke bi hemû alîyan û bi kurtasî nasîn û danasîna Xemkûr û berhemên wî bû. Helbet em di wê bawerîyê da ne ku divê xebatên piralî û lêkolînê li ser vî helbestvanî were kirin. hêvî heye ku ev gotar bibe pêngaveke biçûk ji bo xebatên fireh.

Hemû berhemên Xemkûr bi kurdî/kurmancî ne. Ev jî berovajî tradîsyona ‘alimên kurdan e. Lewra bi gelemperî helbestkarên kurd ên klasîk bi hin zimanên din jî nivîsandine.

Xemkûr di vê serdemê da, bi zimanekî sivik û rojane û klasîk şopînerêkî Cegerxwîn û Tîrêj e ku ew jî piştî xwe didin Melayê Cizîrî, Feqîyê Teyran û Ehmedê Xanî.

Rûpelên berheman ên ku me di nava nivîsarê da dane hemû di forma A4ê da hatine amadekirin. Helbet dema ku bêne çapkirin, hêjmara rûpelan dê zêdetir bibe.

Xemkûr xwestîye ku kurdî di her qadeke jîyanê da were bikarhatin. Loma wî *Telqîna Mirîyan* nivîsiye û ev telqîna xwe li ser gelek mirîyan jî xwendîye.

Xemkûr him bi awayê pexşan û him nezm berhem nivîsiye. Di herdu cureyên nivîsînê da jî serkeftî bûye, lê di helbestê da bêtir şareza ye.

Xemkûr xwedîyê ‘eqîdenameyeke menzûm e ku tradîsyona vê cureyê digihije Ehmedê Xanî. Gelek ‘alimên kurdan bi vê cureyê berhem nivîsandine. Xemkûr jî xwe bêpar nehiştîye.

Xemkûr xwedîyê mewlûdeke menzûm û xweser e ku serkirdeyê vê cureyê di edebîyata kurdî da Melayê Bateyî ye. Gelek ‘alimên kurd bi vê cureyê berhem nivîsandine. Xemkûr jî xwe bêpar nehiştîye. Lê şewaza Xemkûr şewazeke nû ye, heta ku jê hatîye xwe ji peyvên bîyanî dûr xistîye. Xwestîye bi zimanê rojane yê gel binivîse û nîşan daye bi vê helwestê uslûba nezmê jî têk naçe.

8 dîwanên Xemkûr hene. Bi vê hecmê di edebîyata kurdî da pir mînak tune ne. Eger em Cegerxwîn û Mela Ehmedê Nalbend jê derxin, Xemkûr dibe sêyem kesê ku xwedî pir-dîwanên kurdî ye.

Hemû berhemên Xemkûr li ber destê wî ne, yek jî heta niha nehatîye çapkirin.

Di berhemên dinî-didaktîkî da bi taybet di berhema Pêdivîyên Ol û Dînê Îslamê dahelbestvan di bin bandora Şêx ‘Ebdurrehmanê Aqtepî da maye.

Sîstema amadekirina dîwanên Xemkûr, sîstemeke têkûz e. Naveroka helbestên xwe amade kirîye û li gorî alfabeya latînî hemû helbest rêz kirine. Di gelek berhemên xwe da jî ferhengoka kurmancî-tirkî amade kirîye.

Helbestên sîyasî ango helbestên di xizmeta têkoşîna kurdan da komeke girîng digire. Xemkûr gelek caran helbesta xwe xistîye xizmeta bawerî û ramana xwe ya dinyewî.

Helbestên Xemkûr nerm in. Ango Xemkûr di helbestê naqîre. Şayik û bi hurmet tevdigere. Mijar çiqas tund be jî ew bi dilnizmîyê nêzîkî mijarê dibe û zû bi zû pênuşa xwe ya nazik hêrs nake. Bi vî uslûba xwe ya nerm jî Cegerxwîn vediqete.

Em dikarin bêjin Xemkûr, di pexşanê da uslûbeke siruştî, rojane, gelane û xweser heye. Ji bo berhemên menzum-dîdaktîkî bandora Aqtepi û Bateyî eşkere ye. Di helbestan da jî Cegerxwîn û Tîrêj du kes in ku zêdetir bandor li ser Xemkûr kirine.

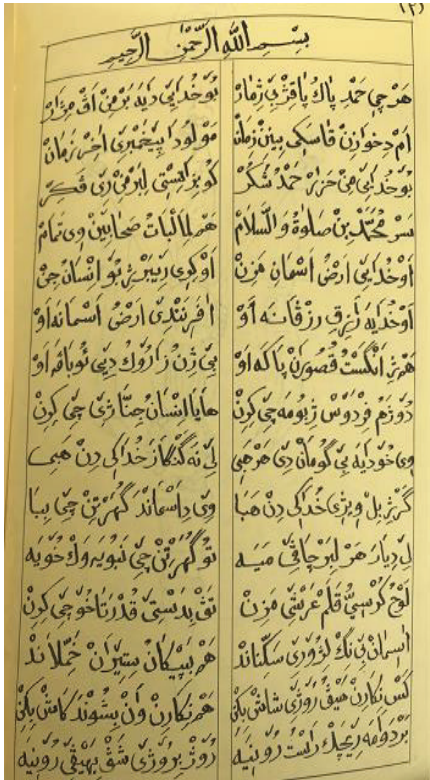
Çavkanî

- A. Mermer, S. Deniz, Y. Bayram, L. Alıcı, M. Eflatun, N. K. Keskin. (2014). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Artun, E. (2017). *Dinî - Tasavvufî Halk Edebiyatı (Edebiyat Tarihi/Metinler)*. Adana: Karahan Kitapevi.
- Aykanat, T. (2013). Cevrî Dîvân'ı Örnekçesinde Edebî Türler. *A. Ü. Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 50, Erzurum*, 47-64.
- Cegerxwîn. (1992). *Kîme Ez*. İstanbul: Deng.
- Çelik, H. (2015). Bendi Mustafa Baba Divanında Edebi Tür ve Tarzlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/1*, 443-464.
- Dad, S. (1385). *Ferhengê Istilahatê Edebî, Wajername ê Mefahîm û Istihataê Edebî, Farsî û Ewrûpaî*. Întîşaratê Morwarîd: Tehran, Îran.
- Deniz, S. (2008). Kadızâde Mehmet İlmî'nin Sultan IV Murad İçin Yazdığı Duânâme'si. N. Öztoprak içinde, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1* (s. 9-40). İstanbul: Dev.
- Dilçin, C. (1992). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları sayı 517, 2, Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımev.
- el-Qeyrewanî, İ. R. (1907). *el-'Umdetû Fî Mehasîniş-şi'rê we Adabîhî*. Qahîre: Daru's-Se'adet.
- Ergün, Z. (2018). Newroz û Cureyê Newroznameyê di Edebîyata Kurdî ya Nû de. *Dil Bilimleri (Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar)* (s. 330-345). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Ertekin, M. Z. (2015). *Biyografiyeke Menzûm-Siltan Şêxmûs (Metn û Lêkolîn)*. Van: Lorya.
- Fesaî, R. M. (1380). *Enwa'ê Şi'rê Farisî*. Şîraz, Îran: Întîşaratê Nuwêd.
- Gemi, A. (2018). Çend Agahî Derheq Jiyana Feqe Reşîd û Sirru'l-Mehşer a Wî de. *Nûbihar Akademi*, h 9, r 127-145.
- Güzel, A. (1999). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Hemdîn Şero, I. S. (Bê Dîrok). *Wêjeya Kurdî-Amadeyî 3*. Sûrî: Desteya Perwerde û Fêrkirinê.

- Îbrahim, Î. (2016). *Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn De*. Mardîn: Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtûya Zimanê Zindî yên li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Teza Lîsansa Bilind.
- Kardaş, S. (2013). Cem Sultan'ın Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisinin Edebi Tarzlar Açısından Değerlendirmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1*, 1899-1909.
- Kınay, N. (2016). Edebî Türler Ve Tarzlar Bağlamında Lârendeli Hamdî'nin Leylâ İle Mecnûn Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE) ÖS-III*, 257-270.
- Newayî, M. (2018). *Mela Elîyê Teremaxî (sedsala 16-17), Tesrîfa Teremaxî – Yekemîn Gramera Kurdîya Kurmancî-*. İstanbul: Nûbihar.
- Nîkobext, N. (1389). *Tehlîlê Şi'rê Farsî*. Tehran: Semt.
- Şukr, E. (91). Hikmet Der Nîgahê Mufessiranê Quran û Feylesofan. *Fesilnameê Felsefe ve Kelamê İslamî Ayîneê Me'rîfet, Danişgahê Şehîd Behîştî, Tabistan, İran*, 27-46.
- Tîrêj. (2014). *Dîwan (Xelat-Zozan-Cûdî)*. Stenbol: Peywend.
- Xeznedar, M. (2018) Ehmedê Nalbend, Ji Soranî Werger: Zîya Avci, *Kovara Nûbihar*, Havîn, Hejmar 144, 44-48.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-1- Helbestên Olî*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-2- Buxçîka Bûka Dîlgirtî*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-3- Evîna Bêmiraz*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-4- Evîname*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-5- Ger û Geşta Min*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-6- Kulîna Nivîna*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-7- Tûrikê Kul û Derdan*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Dîwan-8- Welatê Wêran*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Mewlûda Kurdî*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Pêdiviyên Ol û Dîne İslamî (Eqîda İmanê)*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Pîrs û Bersivên Ol û Dîne İslamê*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Telqîna Mirîya*. Berhema Neçapkirî.
- Xursî, X. (Destxet). *Wêranbûna Dinyayê û Avabûna Axretê*. Berhema Neçapkirî.
- Zivingî, M. E. (1978). *El- 'Iqdu'l-Cewherî fî Şerh-î Dîwan'îş-Şeyxi'l Cezerî*. Dimeşq: Çapê Duwem, Metbe'etî Sebah.

Pêvek

1- Destpêka beşa yekem û beşa dawî ji *Mewlûd* ê

SEKNA RÊZGIRTINÊ

Tu bi xêr hat, fermanarê dewletê,
Tu bi xêr hat, bendikarê ummetê.

Tu bi xêr hat, destegirê birçî'yan,
Tu bi xêr hat, rûmetdarê sêwî'yan,

Tû bi xêr hat, yekeminê musulman.
Tu bi xêr hat, ronîya dîn û îman.

Tû bi xêr hat, ya îmamê enbiya,
Tu bi xêr hat, dawîdarê enbiya.

Tu bi xêr hat, dijberê zilmdarî yê.
Tu bi xêr hat dijî koledarî yê,

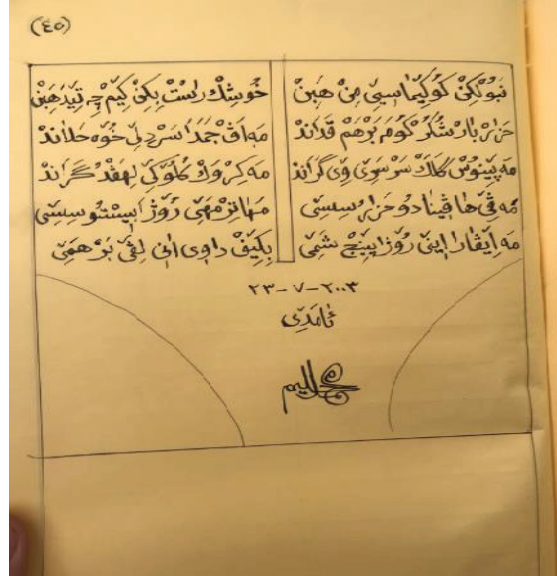
Tu bi xêr hat, ronîya her tarî yê,
Tu bi xêr hat, pêşengê rizgarî yê.

Tu bi xêr hat, ey Resûlê rind û çak,
Tu bi xêr hat, rêberê vî dînê pak.

Tu bi xêr hat, dawîya peyxamberan,
Tu bi xêr hat, rû nehişt bo peykeran.

Tu bi xêr hat, dijberê serdestîyê,
Tu bi xêr hat, dijberê zordestîyê.

2- Rûpelên pêşî û dawî ji Pêdiviyên Ol û Dîne Îslamî (Eqîdename)

3- Rûpelê pêşî û paşî ji Telqîna Mirîyan

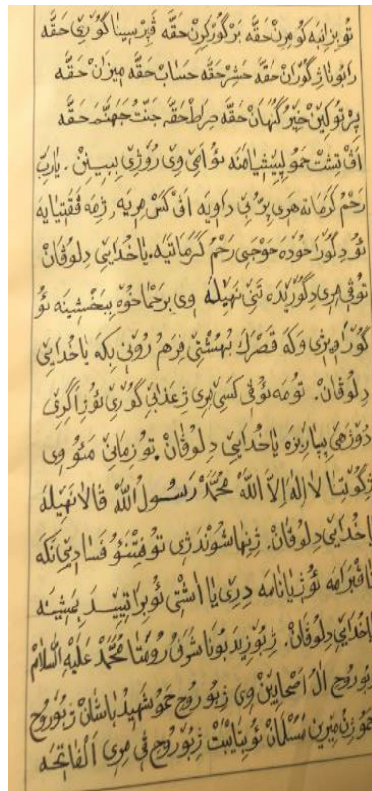
TALQÎNA MİRÎYAN
BÎSMILLAHİRREHMANİRREHÎM

Elhemdu lillahî rebbil'âlemin, wesselat û wesselamû Êla xeyrî xelqihî Mûhemmedin we ela alihi we sehbihî ecmeîn.

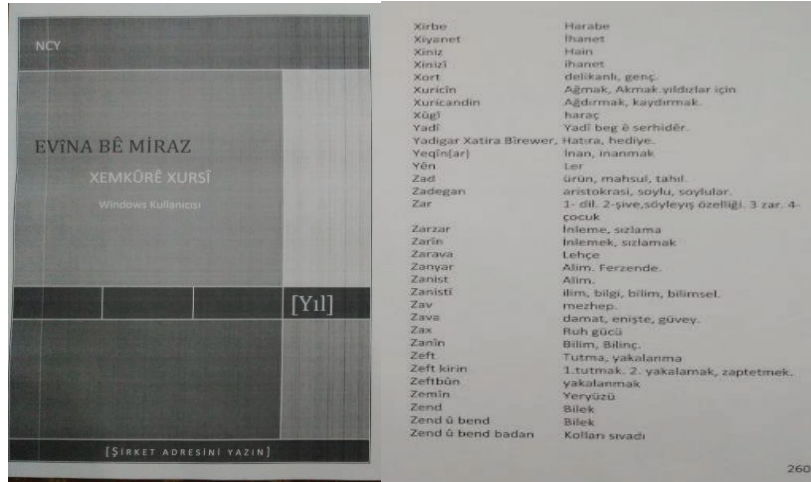
Ya keça yan jî kurê filan kes û filan kesê! tu zanibe ku ji Xwedayê dilovan pêve tu kes zindî namînin, hemû kes dimirin, tunne dibin û çavên xwe li jiyane digirin. Lê mirina herî bi rûmet ewe ku, mirov xwe ji nebaşyan bi parêzin û xwe ji çûyina bihiştê re amade bikin. Lewre girîngiya jiyana dinyayê, jilbo amadekariyên axretê ye.

Ya keç yan jî kurê filan kes û filan kesê! Xwedayê dilovan em ji axê afirandine û ewê disê me bimirîne bike êmê kurm û kèzên binê vê axê û ewê disê me ji gorên me rake û hesabê tiştên ku me li dinyayê kirine bi me re bibîne.

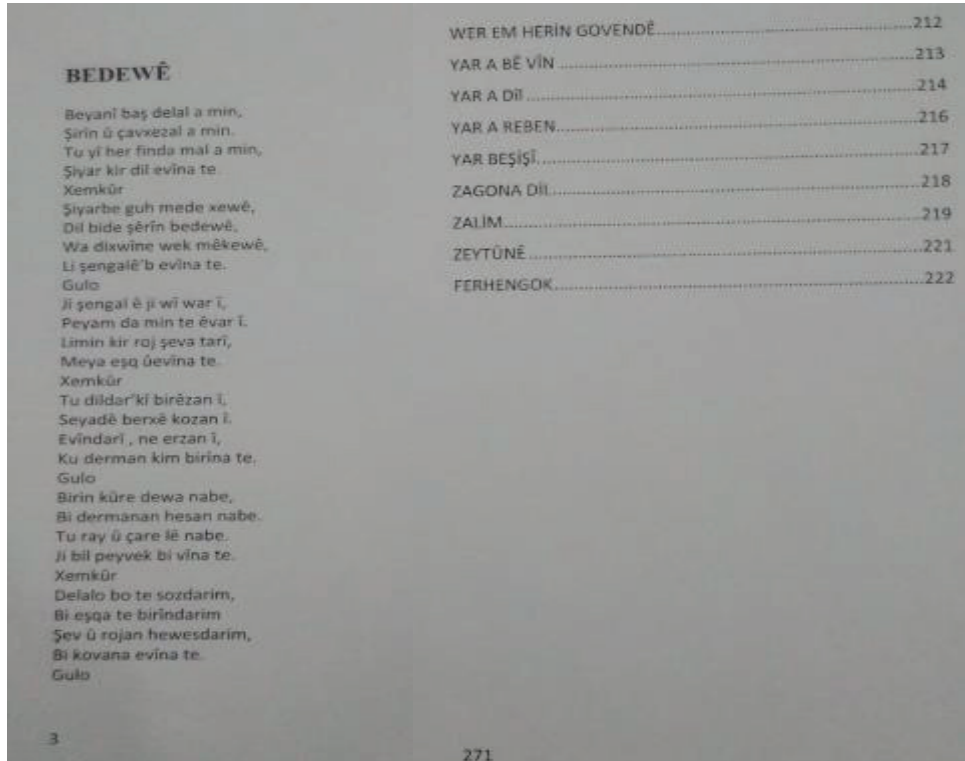
Ya keç yan jî kurê filan kes û filan kesê! (3-caran) tu bi destûra Xwedê, bi xêr û bereketa navê Xwedê, li ser bawerîya bi Xwedê û li ser navê Umme'ta Mûhemmed êlehisselat û wesselam li nav me veqetîya ye û derbasî mala xwe ya yekemin a Axretê bûye.

6- Bergê Dîwanê û dawîya ferhengê ji dîwana *Evîna Bê Miraz*

7- Helbesta yekem û rûpelê dawî ji dîwana *Evînname* yê

8- Helbesta yekem û rûpelê dawî ji dîwana *Ger û geşta Min*

ANTALYA Antalva gelkî xweşo. Erdêk raste bi nexşo. Hêlek derya yek çîya. Ne cê jar û birçîya. Nine cî yê me jara. Li wî şar û bajara. Hemû qesr û qonaxin. Bi derya û bi avin. Bi kelek û bi keştî. Weke kincê nû şuştî. Cî yê seyran û geştê. Bi mirovan pir xweş tê. Der kolanan şîr dikin. Ciwan gula bîn dikin. Şêrinê xew revînê. Warê eşq û evînê. Geş dikin derya sipî. Pir ciwan û rih sipî. Gelek jê xort û qîzin. Li nav derya dilîzin.	WER WELATÊ XWE KURO 132 FERHENGOK 133 NAVEROK 176 Bi giştî pêncî û yek helbst (51)
--	--

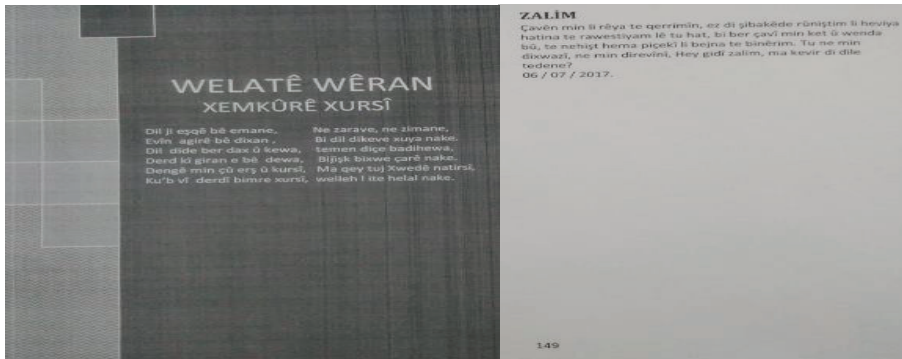
3 179

9- Berg û dawîya naveroka diwana *Kulîna Nivîna*

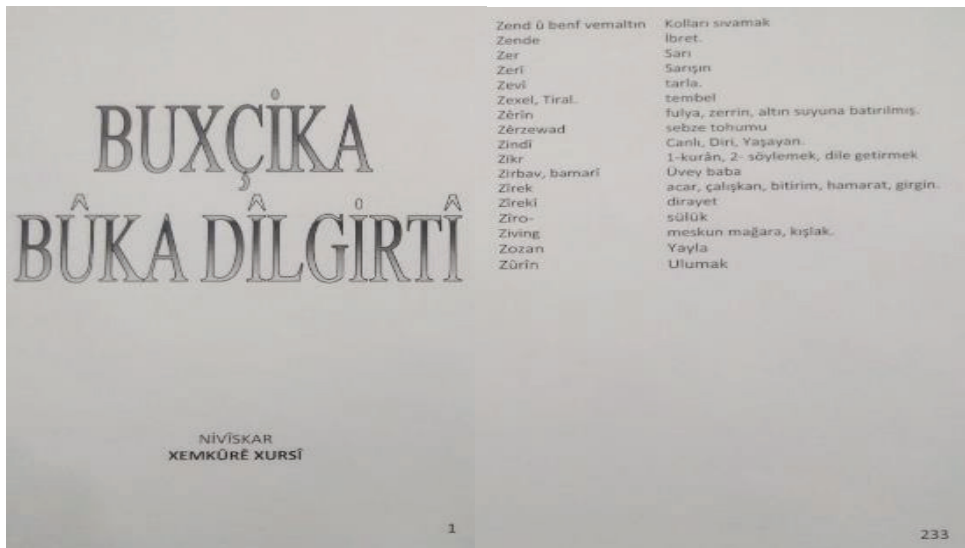
KULÎNA NIVÎNA NIVÎSKAR XEMKÛRÊ XURSÎ	ŞERRÊ ŞÊR Û GUR 201 TEW LOLO TEW 207 TU BÛKE EZ JI BERBÛ ME 209 TU NEHAT VA EZ HATIM 212 UMÎD GUNULTAŞ 213 ZANIM PEYWBREK JI ME TÊ XWESTIN 215 FERHENGOK 217
---	---

257

10- Berg û helbesta dawî ji dîwana *Welatê Wêran*

11- Berg û dawîya ferhengokê ji dîwana *Buxçika Bûka Dîlgirtî*

12- Rûpelê pêşî û paşî ji berhema *Pirs û Bersivên Ol û Dîne Îslamê*

<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p> <p>Me hewl da ku di warê ol û dîne Îslamê de; alikariyek zanistî bi biçûkên xwe yên kurdan re bikim. Piştî xebat û lêkolînek dirêj me pirtûkek biçûçik bi navê pirs û bersivên olî ji biçûkên xwe kurdan re amade kir û pêşkêşî wan kirin.</p> <p>Em hêvî dikin ku hinek ji biçûkên me kurdan jî; ji van pirs û bersivên kurt sûd wergerin û nezan nemînin. Ked û xebat jî me û alikarî jî ji Xudayê dilovîn û dilovan.</p> <p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p> <p>الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وعلى آله وصحبه أجمعين أما بعد</p> <p>BEŞA YEKEM: BÎNGEHÊN OLÎ YÊN SEREKE</p> <p>1-Ol û dîn çîye û çend cûrene?</p> <p>Olû Dîn: Xudayê dilovan; Hemû esasên ku mirovên aqilmend "li danya û axretê" bi wan dighêjin başî û bextewariyê ji pêxemberan re peyxam kîrine.</p> <p>ÇEND CÛRE OL Û DÎN HENE?</p> <p>Sê Cûre ol û dîn hene:</p> <p>1-Olû Dîne heq: Ev ol li ser esasekî mayende bi navgîna pêxemberan (tebliğ) û danezanî li mirovan buye. Mînak</p>	<p>204-Hinek tişteki binin gund yan bajarekî da ku bi peryê hazir bifroşin û xelk jî muhtacê wî tiştî bin; mirovek jî ji wanre bibêje ku li cem min deynin da ku ez hin bihin ji qîmetê hazir bi bihayekî zêdetir bifroşim.</p> <p>205-Bê neta kirinê nîrx û bihayê tiştan zêde bikin.</p> <p>206-Heywana bi şîr nedoşe heta guhanê wê tijî şîr bibe û paşê derxe firotinê. Da ku xelkê bi guhanê wê bi xapîne.</p> <p>207-Goştê heywanên xwarina goştê wan heram bixun. Çavkani: التحف العلابية Ettuhfetulalabiyyet (s.131-138)</p> <p>Subhane rebbîke rebbilizzetî emma ysfûn we selamun eelmurselîn welhemdû lillahi rebbilâlemin.</p> <p>سبحان ربك رب العزت عما يصفون وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين.</p> <p>Nivîskar: Mehemed Helîm ê xursa Heflêxwehan. Qoser/ Mêrdîn.</p>
--	--

13- Wêneyek Xemkûr

